

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ • ΑΡ. ΦΥΛΟΥ 130 • ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1994 • ΝΙΣΑΝ - ΙΣΑΡ 5754

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ

Του Μητροπολίτου Πισιδίας κ. ΜΕΘΟΔΙΟΥ Γ. ΦΟΥΓΙΑ

Η ιουδαϊκή φιλοσοφία έχει την αφετηρία της στην ιουδαϊκή διασπορά του ελληνιστικού κόσμου. Ο κυριότερος αντιπρόσωπος των Ιουδαίων πνευματικών ανδρών ήταν ο Φίλων ο Ιουδαίος (ca 25 π.Χ. - ca 40 μ.Χ.), ο οποίος σε μια σειρά έργων, κυρίως υπομνημάτων σε βιβλικά θέματα, ανέλαβε να εναρμονίσει την Ιουδαϊκή διδασκαλία με την Πλατωνική και την Στωϊκή Φιλοσοφία.

Ο Η.Α. Wolfson θεωρεί τον Φίλωνα ιδρυτή της θρησκευτικής φιλοσοφίας στον Ιουδαϊσμό, τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ. Τα έργα του Harry Austryn Wolfson περί Φίλωνος, περί της φιλοσοφίας του Kalam (Κορανίου) και περί της φιλοσοφίας των Πατέρων της Εκκλησίας, αποτελούν μια γιγαντιαία προσπάθεια για την ανεύρεση των κοινών σημείων Ιουδαϊσμού, Χριστιανισμού και Ισλάμ στο φιλοσοφικό χώρο. Και στα τρία αυτά έργα ο Wolfson δίδει προτεραιότητα στον ανθρώπινο παράγοντα και προσπαθεί να ερμηνεύσει τη σχέση της θρησκείας με τη σκέψη με ορθολογιστικό τρόπο. Αυτό είναι το μειονέκτημα για έναν πιστό στην υπερφυσική αποκάλυψη, αλλά διαφορετικά σκέπτεται ο μεγάλος αυτός συγγραφέας. Ο πλούτος των ιδεών και η εντυπωσιακή γνώση και χρήση των πηγών καθιστούν τα ογκώδη αυτά πολύτομα συγγράμματα χρησιμότητα για τη σπουδή του ρόλου που διαδραμάτισε η ελληνική φιλοσοφία στην ανάπτυξη των τριών μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών¹.

The history of Christian Philosophy, γράφει ο καθηγητής H. Chadwick, *begins not with a christian but with a Jew, Philo of Alexandria, elder*

contemporary of St. Paul... Philo is fully Hellenized, presenting a very Greek face to the World. Hebrew he knew imperfectly if at all... The Jewish language and Culture (μετά τη σύγκρουση των Ιουδαίων και του Ελληνισμού επί της εποχής των Μακκαβαίων) became Greek through and through, and well - to - do Jewish parents (like Philo's) provided their sons with a liberal education under Greek - tutors². (Ο Φίλων υποθέτει πως και ο Μωυσής είχε Έλληνες παιδαγωγούς).

Ο Φίλων προϋποθέτει πως οι ελληνικές σοφίες οφείλονται στην Πεντάτευχο. Εν πάση περιπτώσει εξυπονεί πως υπάρχει ένας Θεός, ο οποίος, άμεσα ή έμμεσα είναι η πηγή του Μωσαϊκού Νόμου και των αληθειών της Ελληνικής Φιλοσοφίας. *For the human mind is akin to God, being made in the image of the Divine Logos or Reason, and therefore has some capacity for the reception and discovery of truth about realities beyond time and space. It is in the focus upon the transcendent world that religion and the best Greek philosophy coincide. Accordingly Philo's interest lies in Greek theology and ethics³.*

Μολονότι ο Saadia Ben Joseph (882 - 942) θεωρείται ο πατέρας της Μεσαιωνικής Ιουδαϊκής φιλοσοφίας, δύο άλλοι Ιουδαίοι φιλόσοφοι έχουν ιδιαίτερη σημασία γιατί επέδρασαν επί της Σχολαστικής Χριστιανικής φιλοσοφίας. Πρόκειται για τον Salomon Ibn Gabirol (ca 1022 - ca 1051 ή ca 1070) και τον Moses Maimonides (1135 - 1204).

Ο Saadia ασχολείται περισσότερο με αγιογραφικά προβλήματα παρά με φιλοσοφικά συστήματα. Το έργο του Kitab al - Amanat wa - al - 'tiqadat, Sefer ha

Συνέχεια στη σελ. 30

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Φωτ. εξωφύλλου: 'Αποψη της Ιερουσαλήμ, ιερής πόλης των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών σε χειρόγραφο του 15ου αιώνα. Στο όρος Σιών, σύμβολο της ιουδαϊκής θρησκείας, διακρίνονται στο επάνω μέρος δύο μιναρέδες ιζαμιών και αριστερά η εκκλησία του Παναγίου Τάφου.

Αναμνηστική φωτογραφία από το Συνέδριο. Από αριστερά προς δεξιά: Ο Αρχιεπίσκοπος της Τουρκίας David Asseo, ο Πρόεδρος επί των Θρησκευτικών Υποθέσεων της Τουρκίας Σοφολογιώτατος Mehmet Nuri Yilmaz, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, ο Πρόεδρος του Ιδρύματος «Εκκλησιαστικής Συνειδήσεως» γαββίνος Athur Schneier, ο Καρδινάλιος Roger Etchegarrah, Πρόεδρος του «Ποντιφικού Συμβουλίου για τη δικαιοσύνη και την Ειρήνη» και ο Σείχονλίσλάμης Pasha - Jadeh Πρόεδρος των Μουσουλμάνων Κανάσων.

ΤΟ ΜΙΓΜΑ
ΦΥΛΕΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
βρέθηκε στον πυρήνα
διαθρησκευτικού
συνεδρίου
που οργάνωσε
στην Κωνσταντινούπολη
το Οικουμενικό
Πατριαρχείο
σε συνεργασία
με την οργάνωση
«Appeal of Conscience
Foundation»
(Ίδρυμα
Έκκληση Συνειδήσεως).
Η μεγάλη αυτή
θρησκευτική συνάντηση
συγκέντρωσε
για πρώτη φορά
κάτω από την ίδια στέγη
προσωπικότητες
της εβραϊκής,
της ισλαμικής
και της χριστιανικής
θρησκείας.

«Ειρήνη και ανεξιθρησκεία»

Χριστιανοί, Εβραίοι και Μουσουλμάνοι σε συνέδριο του
Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη

Για να γίνει δυνατή η συνάντηση αυτή χρειάστηκε να ξεπεραστούν σωρεία εμποδίων και δυσκολιών που άρχιζαν από τις εθνικιστικές και ισλαμιστικές πιέσεις επί της τουρκικής κυβέρνησης για να απαγορεύσει την υλοποίηση πρωτοβουλίας μέχρι την αντιμετώπιση των έντονων συγκρούσεων μεταξύ ορθόδοξων και μουσουλμάνων, καθώς και τον ανταγωνισμό μεταξύ ορθόδοξων και καθολικών, αναφέρουν πηγές που παρακολουθούν τα τελευταία δύο χρόνια τις προσπάθειες οργάνωσης του συνεδρίου. Αντίστοιχη διαθρησκευτική συνάντηση που θέλησε να οργανώσει τον χειμώνα του 1992 ο πάπας Ιωάννης Παύλος ο Β' δεν μπόρεσε να ευοδωθεί γιατί απουσίασαν οι ορθόδοξοι σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη στάση που τηρούσε το

Βατικανό έναντι των ορθόδοξων εκκλησιών ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη.

Αντίθετα υπό την αιγίδα του ιδρύματος «Appeal of Conscience», που συγκεντρώνει υπό την προεδρία του ραβίνου Άρθουρ Σνέιρ, τους εκπροσώπους όλων των μονοθεϊστικών θρησκειών και δογμάτων των ΗΠΑ, (συμπεριλαμβανομένου του ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου Βορείου και Νοτίου Αμερικής κ. Ιακώβου) οργάνωθηκε συνάντηση ορθόδοξων, καθολικών και μουσουλμάνων της πρώην Γιουγκοσλαβίας, συνάντηση στην οποία συμμετείχε ο πατριάρχης Βελιγραδίου Παύλος. Η συνάντηση εκείνη στη Βέρνη της Ελβετίας, κατάδικασε κάθε απόπειρα εκμετάλλευσης του θρησκευτικού αισθήματος από πολιτικές ιδεολογίες και κυρίως από τον εθνικισμό.

«Η έξαρσις του εθνικισμού οδηγεί εις συγκρούσεις και αιματοχυσίας», αναφέρει η ανακοίνωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που υπενθύμισε την έντονη καταδική του εθνικισμού από τη Σύναξη των Ορθόδοξων Πατριαρχών στην Κωνσταντινούπολη, τον Μάρτιο του 1992. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει άλλωστε καταδικάσει σε Μείζονα Σύνοδο ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα τον «εθνοφυλετισμό», όπως ορθά ονόμαζε τότε τον «εθνικισμό» για να το διαστείλει από τις θετικές αξίες των εθνικών κινημάτων. Η επιλογή της Κωνσταντινούπολης, έδρας Οικουμενικού Πατριαρχείου αλλά και σταυροδρομίου του Χριστιανισμού και του Ισλάμ, για το διαθρησκευτικό συνέδριο, αντιμετώπισε προβλήματα και αντιρρήσεις που ξεκινούν από το γεγονός ότι η Τουρκία θα μπορούσε να εκμεταλλευθεί την συνάντηση - παρά την ιστορία της και παρά τη σημερινή κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - για να εξωραΐσει την εικόνα της διεθνώς.

Οι οργανωτές είχαν συνείδηση αυτών των προβλημάτων, αλλά πίστευαν ότι εν τέλει, παρά τις όποιες αντιρρήσεις, οι θετικές πλευρές της μεγάλης αυτής πρωτοβουλίας είναι πολλαπλές των αρνητικών. Ένα διεθνές θρησκευτικό συνέδριο στην Κωνσταντινούπολη δίνει μια εντελώς νέα διάσταση στο Οικουμενικό Πατριαρχείο αναδεικνύοντάς το ως τον αυθεντικό υπερεθνικό ηγέτη του ορθόδοξου Χριστιανισμού, είχαν γράψει οι «New York Times» στη φάση της προετοιμασίας του συνεδρίου.

Ο ραββίνος Άρθουρ Σνέιρ είχε άλλωστε επισημάνει την ελπίδα «ανοιγμάτων», από τις τουρκικές αρχές, προς τις οποίες άλλωστε είχε τονίσει την ανάγκη επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Στο συνέδριο με θέμα «Ειρήνη και Ανεξιθρησκεία» που

Το Ελληνικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη

πραγματοποιήθηκε από τις 7 έως τις 9 Φεβρουαρίου στην Κωνσταντινούπολη, είχαν προσκληθεί προσωπικότητες του Ισλάμ, της εβραϊκής θρησκείας καθώς και εκπρόσωποι του Βατικανού και του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών. Η επιλογή των προσκεκλημένων έγινε βάσει του ειδικού ενδιαφέροντος του συνεδρίου γύρω από τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία.

[Από ανταπόκριση του κ. Άλκη Κούρκουλα, στην «Καθημερινή» 5.2.1994]

ΠΑΛΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου, ισώς κατά το 1960, με φίλους Αμερικανούς επισκέπτες. Εξ αριστερών καθισμένοι: Ζαχαρίας Βιτάλ, Κανάρης Κωνσταντίνης, Αμερικανίς, Ασέρ Μωύσης, Ρομπέρ Ραφαήλ, Αμερικανίς (JOINT), Χαΐμ Μπενρουμπή. Εξ αριστερών όρθιοι: Σολομών Χαγουέλ, Εμμανουήλ Αρούχ, Σαρφατίς, Αμερικανίς, Άγνωστος, Δανιήλ Αλχανάτης, Μωύς Κάρασσο, Σαρ Σαμουηλίδης.

Εβραίοι μουσικοί της Θεσσαλονίκης. Φωτογραφία από το βιβλίο του Γ. Μέγα «Ενθύμιον από τη ζωή της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης 1897-1917»

Αναφορές για Εβραίους σε ελληνικά δημοτικά τραγούδια

Του κ. ΣΤΕΛΙΟΥ Ι. ΚΟΨΑΧΕΙΛΗ,
Ιδρυτή του Μουσικού Μουσείου Μακεδονίας

Σε πολλά δημοτικά τραγούδια της Μακεδονίας αλλά και της υπόλοιπης Ελλάδος υπάρχουν αναφορές σε Εβραίους.

Στα δημοτικά τραγούδια του Ν. Σεργίων¹ σ' ένα ιστορικό τραγούδι απ' το Χιονοχώρι διαβάζουμε για έναν Εβραίο πραγματευτή:

*Ένα καράβι αρμένικο στις Πόλης το Μπογάζι
έχει Οβριόν πραγματευτή, Τούρκον καραβοκύρη*

Σ' ένα άλλο τραγούδι απ' τις Σέρρες διαβάζουμε για μια όμορφη Εβραιοπούλα που λούζονταν στην αυλή και χτένιζε τα μαλλιά της κι ένας διαβάτης την ρωτά εάν θέλει να γίνει χριστιανή:

*Ένα Σαββάτο βράδυ μια Κυριακή πρωί,
βγήκα να σεργιανίσω κάτω στην Οβριακή
βρίσκω μια Οβριοπούλα λούζονταν στην αυλή
μ' έν' ασημένιο τάσι έχυνε τα νερά
με διαμαντένιο χτένι χτένιζε τα μαλλιά.
Στέκω και συλλογιούμαι πώς να την συντηχώ
της λέγω Οβριοπούλα να γίνεις Χριστιανή
να λούζεσαι Σαββάτο ν' αλλάξεις Κυριακή
και να μεταλαβαίνεις κάθε Χριστού Λαμπρή.
«Μάνα Ρωμιός με λέγει να γίνω Χριστιανή
να λούζομαι Σαββάτο ν' αλλάζω Κυριακή
και να μεταλαβαίνω κάθε Χριστού Λαμπρή»
«Κάλιο 'χω να σε κόψει τον Τούρκον το σπαθί
παρά Ρωμιό να πάρεις να γίνεις Χριστιανή».*

Αυτό το τραγούδι το συναντούμε και στην Καστοριά².

Η υπόθεση είναι παρόμοια με μικρές διαφορές στους στίχους. Αντί Οβριακή εδώ γράφεται οβραϊκό τσαρσί, η δε Εβραιοπούλα αντί στην αυλή, λούζεται εδώ στην πόρτα.

Το ίδιο τραγούδι συναντούμε και στην Κέρκυρα³. Σ' αυτό αναφέρεται και το όνομα της Εβραιοπούλας: Ντίνα ή Ντόνα Καριανέλα. Στο τέλος η μητέρα της απαυτά:

*κάλιο σου θιγατέρα σε τούρκικο τζαμί
παρ' απ' Οβριοπούλα
Ντίνα, ή Ντόνα η Καριανέλα
παρ' απ' Οβριοπούλα να γίνεις Χριστιανή.*

Το τραγούδι αυτό είναι χορευτικό της αγάπης. Σε αρκετά επίσης Χαλκιδικιώτικα τραγούδια βρίσκουμε σχετικές αναφορές:

*Οιβριός παντρεύει τον υγιό
τον δίνει ρουμιοπούλα
κι ακάλισι ινιά χουριά
κι διλαπέντι κάστρα'
ακάλισι κι με του νιο
να πάου να σφιφανώσου
φκιάνου σφιφάνια 'πού φλουρί
π' αγνό μαργαριτάρι
πάγου να σφιφανώσου⁴*

Σ' ένα άλλο χαλκιδικιώτικο τραγούδι αναφέρεται μια σκληρή Εβραία που δεν έκρινε σωστό να δικαστεί κάποιος απ' τους κατίδες αλλά απ' τον Θεό⁵ (τον Θεοκρίτη). Στο επόμενο τραγούδι απ' την Βάβδο Χαλκιδικής διαβάζουμε για έναν Χριστόδουλο που αγάπησε μια κόρη Εβραιοπούλα⁶:

*Χριστόδουλος αγάπησε μια κόρη Εβραιοπούλα
τον αγαπάει την αγαπάει την παίρνει και τον παίρνει
Χριστόδουλε κι αν μ' αγαπάς κι αν θέλεις να με πάρεις
κάτσε κι αρμάθιασε φλονριά και κάντα πέντ' αράδες
και πάρ' τα κι έλα μια βραδιά, ένα Σαββάτο βράδυ
Χριστόδουλος βαριάκουσι κι πήγε Πέμπτη βράδυ
χιλιοι οβροί τον πιάσανε πάνε να τον κρεμάσουν.*

Παρακάτω αναφέρονται δύο τραγούδια από την Κέρκυρα³. Το πρώτο είναι χορευτικό, το χορεύουν τραγουδιστά οι πατάδες και οι γέροι σε ορισμένα χωριά της Β. Κέρκυρας, το απόγευμα της Κυριακής της Τυρινής.

Δόξα νά 'χει

κι οι προφήτες τραγουδούνσι
ψάλλουσι κανοναρχούσι.
Ο Δαβίδ παίζει τη λύρα
Ησαΐας την κινύρα
τ' όργανο ο Ζαχαρίας
άρπα παίζει ο Ιερεμίας
και στο τέλος
κι όποιος κάνει ελεημοσύνη
βρίσκει εκ θεού ειρήνη
κι όποιος δεν κακολογήσει
το' ουρανοίς θα κατοικήσει.
Το λοιπόν και σεις παιδιά μου
κάνετε το θέλημά μου.
Όλοι μας ν' αγαπηθούμε
στον παράδεισο να μπούμε
και του χρόνου με υγείαν
και με πάσαν ευτυχίαν.

Το επόμενο τραγούδι μιλά για την Εβραιοπούλα Σάφη, που μένει στον εβραϊκό συνοικισμό.

Της κόρης του Βιβάντε

Ακούσατε τι εστάφη κάτω στην Οβριακή
στο σπίτι του Βιβάντε του καλού μαρκάντε
τρομερού πραγματευτή.

Πάει το κορσίντο ένα βράδυ, βρίσκει τη Σάφη
μοναχή
και τήνε σιμπάει και την γαργαλίζει και στο
στόμα

γλυκά τήνε φιλεί

Βγαίνει η μάνα της και κράζει βρε χασουλού
Οβριακή

εκείνη δεν απολογιέται κι ορθά κι ανάποδα κυλιέ-
ται

μ' αυτόν τον κατεργάτη - μάνα - μιαν
να τήνε, να τήνε στεφανωθεί

Παίρνει μια σκάλα κι ανεβαίνει και τσακίζει το
γυαλί

βλέπει τη Σάφη την καημένη, δειλιασμένη
στο κραβάτι σαν τραϊ.

Άλλα τραγούδια που έχουν σχετικές αναφορές συνα-
ντούμε στην 'Ηπειρο, τη Χίο και τα Μέγαρα⁷. Αυτά

Παραδοσιακή φορεσιά από την περιοχή Άνω Κλίματος Φλώρινας

φέρουν τον τίτλο: "Ένα Σαββάτο βράδυ" με θέμα παρό-
μοιο με το προαναφερόμενο δηλ. την Εβραιοπούλα που
δεν γίνεται με κανένα τρόπο Χριστιανή. Σ' ένα τραγούδι
από την Αστιπάλαια συναντούμε τον έρωτα ενός Χρι-
στιανού και μιας Εβραιοπούλας⁸. Σχετική αναφορά βρί-
σκουμε και σ' ένα άλλο τραγούδι από τον Πεντάλοφο
Κοζάνης, με τον τίτλο: «Τρεις χρόνους εβριχιόμαν κι
εχιονίζουμαν»⁹. Τα περισσότερα λοιπόν τραγούδια
όπως διαπιστώνουμε είναι της αγάπης και του γάμου.

Βιβλιογραφία

1. Τα δημοτικά τραγούδια του Ν. Σεργίων - Γ. Καφαντζί.
Έκδοση Σεργιακής Πολιτιστικής Εταιρίας - Σέρρες 1978
βλ. σελίδες 18 και 110.
2. Καστοριανά τραγούδια, Β.Ν. Δόικου - 1963 Καστοριά.
3. Κερκυραϊκά δημοτικά τραγούδια - Ν.Α. Πακτίτη. Έκδοση
Ιστοριογραφικής Εταιρίας Κέρκυρας - Αθήνα 1989.
4. Τραγούδι Χαλκιδικής - δημοσιεύτηκε απ' τον Δ. Κύρου στην
εφημερίδα «Αντίλαοι της Αρναίας» αρ. φύλλου 2, 1991.
5. Τραγούδια Χαλκιδικής - Βασ. Κυπαρίση 1940.
6. Βαρβινά τραγούδια - Β. Παπαργυρίου, αρχείο Μουσικού
Μουσείου Μακεδονίας.
7. Ελληνικά δημοτικά τραγούδια - έκδοση Ακαδημίας Αθηνών
τόμος 3ος, σελ. 148, 150, 151.
8. Ελληνικά δημοτικά τραγούδια τ. 3ος, σελ. 147.
9. Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τ. 3ος, σελ. 152.

Ο ΑΝΤΙΣΙΩΝΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ;

Του VICTOR MAGIAR

Ενα από τα σημαντικότερα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν από μέρους των αντισημιτών από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι σήμερα ήταν ο αντισιωνισμός, δηλαδή η άρνηση του δικαιώματος ύπαρξης στο κράτος του Ισραήλ.

Παρ' όλο που δηλώνει πως ξεκινά από διαφορετικού τύπου θέσεις, ο αντισιωνισμός, όπως θα δούμε, περιέλαβε στα επιχειρήματά του όλα τα στερεότυπα του καθολικού και του δημοκρατικού αντισημιτισμού, μέχρι να φτάσει στο σημείο να εκτοξεύσει εναντίον του σιωνισμού την (περισσότερο ιδεολογική παρά πολιτική) κατηγορία πως είναι μια ρατσιστική ιδεολογία.

Οι ευθύνες του αντισιωνισμού στη διάδοση του αντισημιτισμού στα τελευταία χρόνια, προπαντός ανάμεσα στη γενιά που γεννήθηκε μετά τη λήξη του τελευταίου πολέμου, είναι μεγάλες. Χρειάζεται λοιπόν να εξετάσουμε το καθένα ξεχωριστά τα διάφορα σημεία που τον χαρακτηρίζουν, ώστε να εντοπίσουμε τα διάφορα συστατικά που ανήκουν στην αντισημιτική παράδοση που τον χαρακτηρίζουν και να αποκρούσουμε τις διάφορες αβάσιμες διατυπώσεις των αντισιωνιστών.

Αρχίζοντας θα πούμε πως ο σιωνισμός δεν αποτελεί ιδεολογία, δηλαδή σύνθετο σύστημα ιδεών που να ερμηνεύει ή να διαμορφώνει την πραγματικότητα από κάθε άποψη (οικονομική, ιστορική, ανθρωπολογική, καλλιτεχνική, φαινομενολογική, κ.λπ.). Αποτελεί αντίθετα ένα πολιτικό υποκείμενο το οποίο (όπως και το οικονομικό κίνημα) μπορεί να ερμηνευτεί και να βιωθεί ξεκινώντας από διαφορετικές ιδεολογικές οπτικές (όπως εκείνη του μαρξισμού, του φιλελευθερισμού, του σωβινισμού, της ηθικο - θρησκευτικής προσέγγισης κ.λπ.). Που σημαίνει πως δεν θα μπορούσαμε ποτέ να ερμηνεύσουμε με «σιωνιστικό» τρόπο την οικονομία, τη γραφική ή την οικογένεια.

Ο σιωνισμός λοιπόν είναι μια πολιτική πρόταση που αποσκοπεί στην επιβίωση του εβραϊκού λαού, καθορίζοντας την ταυτότητά του και προστατεύοντάς τον από τον αντισημιτισμό, διά μέσου μιας εθνικής λύσης που θεωρεί τη μόνη που η

ιστορία μπορεί να εγκρίνει και που επιβλήθηκε ως υποχρεωτικό πέρας σε όλους τους λαούς.

Το σιωνιστικό κίνημα πράγματι ιδρύθηκε επίσημα από τον Θεόδωρο Χερτζλ το 1897, μετά το κύμα πογκρόμ που από το 1866 είχε διασχίσει τα δεσποτικά αλλά χριστιανικότερα βασίλεια της Ανατολικής Ευρώπης κι αφού η υπόθεση Ντρέφους είχε συγκλονίσει τη λαϊκή και φιλελεύθερη Γαλλία. Όλα αυτά τα γεγονότα έκαναν πολλούς Εβραίους διανοούμενους (όπως τον Moses Hess, τον Perez Smoleskin, τον Judah Pinsker) να παγιώσουν την αντίληψη πως ο δρόμος προς τη χειραφέτηση των Εβραίων δεν θα μπορούσε ποτέ να ξεριζώσει τον αντισημιτισμό. Απεναντίας μάλιστα εκείνα ακριβώς τα χρόνια το αντιεβραϊκό φυλετικό μίσος εξαπλωνόταν και στην Ανατολική και τη Δυτική Ευρώπη.

Η λύση που πρότεινε ο σιωνισμός ήταν να δημιουργηθεί ένα εβραϊκό κράτος με επίκεντρο το όρος Σιών στην Ιερουσαλήμ.

Οι αντισιωνιστικές θεωρίες ισχυρίζονται πως, παρ' όλο που οι Εβραίοι έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, δεν αποτελούν μια ενιαία εθνική οντότητα: ο εβραϊκός λαός, με άλλα λόγια, απλώς δεν υπάρχει. Ένα κλασικό επιχειρήμα που χρησιμοποιείται ως προς αυτό είναι οι σωματικές διαφορές ανάμεσα στους Εβραίους της Πολωνίας κι εκείνους της Μέσης Ανατολής. Αλλά δεν θα ασχοληθούμε εξονυχιστικά με αυτό το επιχειρήμα, διότι είναι εμφανής η ρατσι-

Ο Βίκτωρ Ματζάρ
είναι ιδρυτής μέλος της
«Ομάδας Μάρτιν
Μπούμπερ - Εβραίοι
για την ειρήνη» της
Ρώμης. Το άρθρο γρά-
φτηκε αποκλειστικά για
τα **Τετράδια**, απ' όπου
αναδημοσιεύεται (τεύ-
χος 23) κατά μετάφρα-
ση Δημ. Δεληολάνη.

Ο ΑΝΤΙΣΙΩΝΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ;

στική φύση του. Αρκούν δύο απλές σκέψεις. Η πρώτη είναι πως η σωματική ομοιογένεια δεν αποτελεί ιδιον κανένος λαού στην Ευρώπη και στη Μεσόγειο. Συμβαίνει έτσι το παράδοξο στις αραβικές χώρες οι Εβραίοι να θεωρούνται φορείς ευρωπαϊκών σωματικών χαρακτηριστικών, ενώ στη Βόρεια Ευρώπη να θεωρούνται φορείς ανατολίτικων χαρακτηριστικών.

Η δεύτερη σκέψη είναι πως ένας λαός προσδιορίζεται χάρη σε μια σειρά κοινά χαρακτηριστικά, όπως η ιστορία, η γλώσσα, η γραφή, οι αξίες, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα. Όλα τα στοιχεία που συγκροτούν μια κοινή κουλτούρα. Είναι ακριβώς εκείνα τα χαρακτηριστικά που επέτρεψαν στους Εβραίους όλου του κόσμου να διατηρήσουν την ταυτότητά τους, παρ' όλη τη διασπορά.

Αν όμως οι Εβραίοι είναι λαός, ανταπαντούν οι αντισιωνιστές, τότε στις χώρες όπου είναι εγκατεστημένοι αποτελούν ξένο σώμα: αυτή η συνθήκη, που τους καθιστά ξένους στην πατρίδα τους, τους επιβάλλει και μια αδύνατη διπλή πίστη προς τη χώρα όπου κατοικούν (και της οποίας έχουν την υπηκοότητα) και προς το Ισραήλ.

Αυτή είναι η άποψη όσων αρνούνται να αποδεχτούν τα δικαιώματα των μειονοτήτων, όπου κι αν βρίσκονται. Στην Ιταλία έχουμε αλβανικές, γερμανικές, ελληνικές και βαλδύζικες! μειονοτικές κοινότητες, παρούσες εδώ κι αιώνες: αυτές οι μειονοτικές κοινότητες, που συχνά χαρακτηρίζονται κι από διαφορετική θρησκευτική σε σχέση με τον πλειοψηφούντα καθολικισμό, θα έπρεπε να παραιτηθούν από τα κύρια χαρακτηριστικά τους, από τις δικές τους διαφορές και ιδιομορφίες για να αφομοιωθούν μέσα στην πλειοψηφία.

Θέλοντας να βρει κάποια εξήγηση για την εμφανή ιδιομορφία που οι Εβραίοι διατήρησαν διά μέσου των αιώνων, οι αντισιωνιστές καταφεύγει σε μια παραμορφωτική ερμηνεία. Οι Εβραίοι, ισχυρίζεται, διατήρησαν την ενότητά τους χάρη στην απαίτησή τους να είναι διαφορετικοί και να ζουν χωριστά. Είναι δηλαδή ρατσιστές, που αποκλείουν όλους τους άλλους για να υπερασπίσουν την ιδιομορφία τους. Με αυτόν τον τρόπο οι αντισιωνιστές αντιστρέφουν το θεμελιώδες πρόβλημα που βρίσκεται στη βάση της άρνησής τους: το δικαίωμα στη διαφορά.

Στις δεκαετίες του '70 και του '80 ακούσαμε από πολλές πλευρές να επαναλαμ-

βάνεται πως ο σιωνισμός είναι ρατσιστική ιδεολογία διότι βασίζεται στη θεωρία του περιοσίου λαού, θεωρία διά μέσου της οποίας ένας «μη λαός», θέλει να επιβάλει την αδιαλλαξία του. Είναι εμφανές πως η ηθικο - θρησκευτική έννοια του περιοσίου λαού παραποιείται έτσι με χονδροειδή τρόπο: περιοσίος λαός δεν υποδηλώνει καμία ανωτερότητα, κανένα προτέρημα, κανένα προνόμιο και καμία ιεραρχία ανάμεσα στους λαούς της γης, παρά μόνο σημαίνει την επιλογή του από μέρους του Κυρίου για να διαφυλάξει ένα βιβλίο, τη Βίβλο.

Διαστρεβλώνεται έτσι μια θρησκευτική αντίληψη (που συμμερίζονται και τα χριστιανικά δόγματα) για να κατασκευαστεί ως ρατσιστική η απαίτηση των Εβραίων να έχουν κι αυτοί, όπως όλοι οι άλλοι λαοί, το δικό τους κράτος. Η τελική κατάληξη αυτής της στρεβλωτικής επιχείρησης είναι να αντιστραφεί η εικόνα που ιστορικά διαμορφώθηκε στη συλλογική συνείδηση του σύγχρονου κόσμου: του Εβραίου δηλαδή ως αιώνιου καταδιωκόμενου, που υφίσταται το ρατσισμό και το σωβινισμό των άλλων. «Ακριβώς εσείς που τόσο υποφέρατε, τώρα κάνετε τους άλλους να υποφέρουν. Ακριβώς εσείς που υποστήκατε διακρίσεις, τώρα τις επιβάλλετε στους άλλους», λέει ο αντισιωνιστής. Ο Εβραίος έτσι μετατρέπεται σε φορέα ρατσισμού.

Το επόμενο βήμα είναι να ταυτιστεί το Ισραήλ με το απαρχαίνι της Νότιας Αφρικής. Ορισμένοι φτάνουν στο σημείο να συγκρίνουν το σιωνισμό ακόμη και με το ναζισμό και να ισχυριστούν πως το κράτος του Ισραήλ είναι αντισιμημιτικό κράτος. Στις 10 Νοεμβρίου 1975 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ χαρακτήρισε το σιωνισμό «μορφή» ρατσισμού και θεωρία φυλετικών διακρίσεων. Η απόφαση αυτή, με τον αριθμό 3379, ακυρώθηκε στις 16 Δεκεμβρίου 1991.

Όλα αυτά τα επιχειρήματα όμως δεν ευσταθούν. Το σύστημα του απαρχαίνι της Νότιας Αφρικής (δηλαδή ο διαχωρισμός του πληθυσμού σε διάφορες φυλετικές ομάδες - Afrikaners, Blacks, Coloured που δεν επιτρέπει στη συντριπτική πλειοψηφία να απολαύσει τα πολιτικά δικαιώματα), δεν ίσχυσε ποτέ στο Ισραήλ. Σε αυτή τη χώρα όλοι οι Ισραηλινοί πολίτες (Εβραίοι, Παλαιστίνιοι, Δρούσοι, Βεδουίνοι, Σαμαρίτες) έχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Δεν υπάρχει διαχωριστική νομοθεσία, παρ' όλο που αυτό το

γεγονός από μόνο του, όπως είναι δυστυχώς εμφανές, δεν εξασφαλίζει μια πραγματική κατάσταση ισότητας κι ειρηνικής συμβίωσης, προπαντός εξαιτίας του πολέμου που βρίσκει αντιμέτωπους τον εβραϊκό - ισραηλινό με τον αραβό - παλαιστινιακό λαό. Και φυσικά η κατάσταση είναι ακόμη χειρότερη στα κατεχόμενα.

Σίγουρα πιο αποτροπιαστική κι εκπληκτική είναι εκείνη η σύγκριση του Ισραήλ με τη ναζιστική Γερμανία. Εκπληττει αυτή η σύγκριση ανάμεσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Ισραήλ (μερικά από τα οποία έγιναν αντικείμενο έντονων καταγγελιών εξαιτίας των σκληρών κι απάνθρωπων συνθηκών που επικρατούν σε βάρος των πολιτικών κρατουμένων) με τα στρατόπεδα εξολόθρευσης των ναζιστών, που επινοήθηκαν και κατασκευάστηκαν με αποκλειστικό στόχο τη μαζική εξολόθρευση. Όπου, δηλαδή, εκατομμύρια άνθρωποι μπηγαν για να μη βγουν ποτέ.

Σαν να μην έφτανε, όμως, ιδού και η κατηγορία της γενοκτονίας. Είναι μια περίεργη κατηγορία εάν λάβει κανείς υπόψη του πως από τους εκατό χιλιάδες Παλαιστινίους που υπολογίζεται πως έχασαν τη ζωή τους στη σαραντάχρονη σύρραξη με το Ισραήλ, οι ενενήντα χιλιάδες σκοτώθηκαν από τα βόλια των Αράβων «αδελφών» τους. Αλλά είναι και μια άτοπη κατηγορία διότι συγχέει την τραγική μοίρα όσων βρήκαν το θάνατο αποκλειστικά και μόνο επειδή είχαν την ατυχία να ανήκουν από τη γέννησή τους σε «κατώτερη φυλή», με την επίσης τραγική μοίρα εκείνων (Ισραηλινών, Παλαιστινίων, Αιγυπτίων και άλλων) που βρήκαν το θάνατο στο πεδίο των μαχών.

Με αυτό τον τρόπο γίνονται εμφανείς οι σκοπιμότητες είτε της ρεβιζιονιστικής αντιδραστικής ιστοριογραφίας, που επιδιώκει να σχετικοποιήσει και να μειώσει τη σημασία του ναζιστικού φαινομένου συγκρίνοντάς το με φαινόμενα εντελώς διαφορετικά, είτε του κλασικού αντισημιτισμού να αντιστρέψει την εικόνα του Εβραίου θύματος για να τη μετατρέψει στο ακριβώς αντίθετο: στον Εβραίο θύτη.

Η αποκορύφωση όμως των θέσεων του ευρωπαϊκού αντισημιτισμού είναι η κατηγορία που εκτοξεύεται εναντίον του Ισραήλ πως το ίδιο αποτελεί αντισημιτικό κράτος. Πρόκειται φυσικά για ηθελημένη σύγχυση, όπου μια γλωσσολογική κατηγορία (εκείνη των σημαντικών γλωσσών, που περιλαμβάνει στον κορμό της διάφορες αρχαίες λαλίες) χρησιμοποιείται για

να δημιουργηθεί μια φυλετική κατηγορία. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, Εβραίοι και Άραβες, αφού μιλούν γλώσσες που προέρχονται από τον ίδιο αρχαίο κορμό, ανήκουν στην ίδια ράτσα: με αυτόν τον τρόπο ο αντισημιτισμός ιδιοποιείται την έννοια της σημαντικής φυλής και φθάνει σε αυθαίρετα συμπεράσματα, χρησιμοποιώντας με τρόπο στρεβλωτικό τον όρο αντισημιτισμός, που ιστορικά καθορίζει το μίσος ενάντια στους Εβραίους, τους κατ'εξοχήν «Σημίτες».

Δεν είναι πολύ διαφορετικά τα επιχειρήματα του αντισημιτισμού τριτοκοσμικού τύπου. Σύμφωνα με αυτή την πιο πρόσφατη εκδοχή, ο σιωνισμός και το επακόλουθο Παλαιστινιακό Ζήτημα αποτελούν ένα συγκεκριμένο αποικιοκρατικό πρόβλημα, διότι οι Εβραίοι συνέδεσαν τις τύχες του εθνικού τους οράματος με τα σχέδια του ιμπεριαλισμού των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ο σιωνισμός δηλαδή δεν ακολουθούσε μια δική του πορεία, παρά αποτελούσε επινόηση (ή καθοδηγήθηκε ή χρησιμοποιήθηκε) από τη Δύση για τους αποικιοκρατικούς σκοπούς της.

Αυτή η διατύπωση όμως συγκρούεται με τα ιστορικά γεγονότα, που δείχνουν ότι το σιωνιστικό κίνημα στην πραγματικότητα έδωσε σκληρή μάχη εναντίον της αποικιοκρατίας στη Μέση Ανατολή. Έτσι εξηγείται γιατί οι δυτικές δυνάμεις ήταν οι πιο διστακτικές στην αναγνώριση της σιωνιστικής υπόθεσης, ενώ ήταν οι σοσιαλιστικές χώρες που βοήθησαν αδελφικά στη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ.

Σύμφωνα με την τριτοκοσμική αντίληψη, το Ισραήλ αποτελεί επινόηση χωρίς άλλη βάση, παρά μόνο εκείνη της υπεράσπισης των συμφερόντων του διεθνούς κεφαλαίου. Το κράτος αυτό πρέπει λοιπόν να λειτουργήσει ως οχυρό της Δύσης και χωροφύλακας του αραβικού πετρελαίου. Απουσιάζει εντελώς από αυτή την ανάλυση οποιοσδήποτε στοχασμός γύρω από τη μικρή αλλά δηλωτική εβραϊκή κοινότητα στην Παλαιστίνη, ή γύρω από τις αραβικές εθνικιστικές δυναμικές, ή γύρω από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχε εξασφαλίσει για αιώνες τη διαβίωση διαφορετικών λαών κι εθνών στο ίδιο έδαφος. Στη Μέση Ανατολή άρα δεν διεξάγεται μια εθνική σύρραξη ανάμεσα σε διαφορετικούς λαούς, που αναζητούν νέες ισορροπίες ανάμεσά τους μετά την κατάρρευση των αυτοκρατοριών, παρά μόνο μια ιδεολογική σύγκρουση που βλέπει αθώους λαούς από τη μία και

Ο ΑΝΤΙΣΙΩΝΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ;

Ο ΑΝΤΙΣΙΩΝΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ;

μια ομάδα εισβολέων που δημιούργησαν μια αποικιοκρατική ρατσιστική οντότητα από την άλλη πλευρά.

Η εναλλακτική λύση όμως που είχαν οι Εβραίοι από τη διαφύλαξη της ιδιομορφίας τους ήταν η αφομοίωση. Μια λύση που συχνά πρότεινε και η ευρωπαϊκή αριστερά. Μεγάλοι υποστηρικτές αυτής της ιδέας ήταν ο Λένιν και ο Στάλιν, που δεν ήθελαν να αναγνωρίσουν την ύπαρξη εβραϊκού έθνους. Όχι εξαιτίας κάποιας έχθρας προς τους Εβραίους, όσο χάρη σε μια τότε πολύ διαδεδομένη δυσπιστία προς ο,τιδήποτε θύμιζε εθνικισμό. Παραδόξως όμως ήταν ακριβώς η ΕΣΣΔ που αναγνώρισε πρώτη στους Σοβιετικούς Εβραίους το «στάτους» του ξεχωριστού έθνους, ακριβώς όπως ήταν οι Αρμένιοι, οι Ουζμπέκοι κ.ά. Αυτό βοήθησε την ευρωπαϊκή αριστερά στο να καθορίσει το διεθνισμό της υποστηρίζοντας τις εθνικές υποθέσεις και τους αγώνες για αυτοδιάθεση και απελευθέρωση των λαών του Τρίτου Κόσμου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εάν ο κάθε λαός έχει δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, τότε γιατί και οι Εβραίοι να μην έχουν αυτό το δικαίωμα; Μετά τη λήξη του πολέμου λοιπόν, χωρίς να αγνοήσουμε τη συγκινησιακή ώθηση που προκάλεσαν οι αποκαλύψεις γύρω από τη ναζιστική θηριωδία, η ευρωπαϊκή αριστερά συνεισέφερε συγκεκριμένα στη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ. Επικράτησε τότε ένα συναίσθημα συμπάθειας και ταύτισης, που αργότερα εξανεμίστηκε χάρη σε μίζερους πολιτικούς υπολογισμούς. Ένα κακώς εννοούμενο πνεύμα αλληλεγγύης προς τον παλαιστινιακό λαό και τις νόμιμες διεκδικήσεις του από τη μια κι αφετέρου η σκέψη πως συνέφερε περισσότερο η χωρίς όρους υποστήριξη των αραβικών εθνικισμών, εξώθησαν την ευρωπαϊκή αριστερά να εγκαταλείψει για μια εικοσαετία εκείνη την αμερόληπτη και δίκαιη στάση που μόνον τώρα φαίνεται να ανακαλύπτει εκ νέου.

Καταλήγοντας, εντοπίσαμε στην ιδεολογική πολεμική εναντίον του σιωνισμού τις παλιές ιδέες και τα παλιά συνθήματα του αντισημιτισμού: ο σιωνισμός ως κοσμοπολίτικη συνωμοσία των πλουσίων κι ισχυρών Εβραίων όλου του κόσμου, που αρνούνται την ισότητα, δηλαδή την αφομοίωση, που ζούν χωριστά, που θεωρούν τους εαυτούς του περιούσιου λαού, που συμμαχούν με τους ισχυρούς για να καταπιέσουν άλλους λαούς, που υποκρί-

νονται το ρόλο των κατατρεγμένων ενώ είναι εκείνοι που κατατρέχουν, μέχρι του σημείου να διαπράξουν γενοκτονία σε βάρος ενός λαού που ανήκει στην «ίδια τη δική τους φυλή».

Εκείνο που έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι πως η αντισιωνιστική πολεμική, κόρη του εικοστού αιώνα, έχει απόλυτη ανάγκη να καταφύγει στα παλιά ιδεολογικά στερεότυπα, στις αρχαίες προκαταλήψεις, ακόμη και να αρνηθεί τα ίδια τα ιστορικά γεγονότα. Τυπική, επί παραδείγματι, είναι η άρνηση της παρουσίας Εβραίων στην Παλαιστίνη πριν από τον εποικισμό. Στη Χεβρόνα οι Εβραίοι έζησαν χωρίς διακοπή από την εποχή του Αβραάμ μέχρι το 1929, όταν εξολοθρεύτηκαν από αραβικό πογκρόμ. Πογκρόμ που η ίδια αυτή πολεμική αρνείται να αναγνωρίσει, αποδίδοντας κάθε ευθύνη στο σιωνιστικό κίνημα.

Τέλος, οφείλω να συμπεριλάβω σε αυτό το κείμενο δύο άλλες μορφές αντισιωνισμού, που όμως δεν μπορούν κατά κανέναν τρόπο να θεωρηθούν ως έκφραση συγκαλυμμένου αντισημιτισμού.

Η μια αφορά τη θέση που εξέφρασε ένα μέρος της εβραϊκής θρησκευτικής ορθοδοξίας και που αναγνωρίζει μόνο στο Θεό κι όχι στους ανθρώπους το δικαίωμα να αναγεννήσουν το Ισραήλ ως κυρίαρχο κράτος. Πρόκειται για μια θεωρία που έχει θεολογικό χαρακτήρα, ξένη προς οποιοδήποτε πολιτικό ή ιστορικό πλαίσιο, και που ακόμη διχάζει τον εβραϊκό θρησκευτικό κόσμο.

Η άλλη αφορά τον αντισιωνισμό που εξέφρασε ένα μέρος του αναρχικού κινήματος και που δεν αμφισβητεί το εθνικό δικαίωμα των Εβραίων, παρά τη συγκρότηση του Ισραήλ με τη μορφή του κράτους. Πρόκειται για μια θέση χαρακτηριστική του σύγχρονου αναρχισμού στη Βόρεια Ευρώπη, όπου, παρ' όλο που το κράτος του Ισραήλ δεν θεωρείται διαφορετικό από οποιοδήποτε άλλο κράτος, επικρατεί πάντα ένα στοιχείο συμπάθειας προς αυτό, αφού εν τέλει είναι η μοναδική δημοκρατική οντότητα στη Μέση Ανατολή.

1. Οι Βαλδέζοι είναι η μοναδική προτεσταντική κοινότητα που κατάφερε να επιβιώσει στην Ιταλία της αντι - μεταρρύθμισης. Είναι εγκατεστημένοι ως επί το πλείστον στην κοιλάδα της Αόστας, στα ιταλο - γαλλικά σύνορα (Σ.τ.Μ.).

Τέκτονες και Αρχιτέκτονες Εβραίοι

Του κ. ΑΡΓΥΡΗ ΠΕΤΡΩΝΩΤΗ

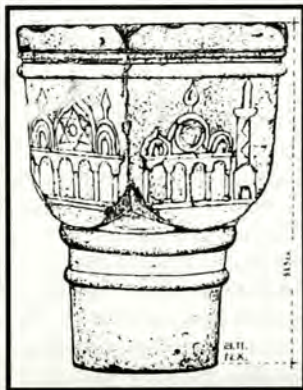
Οι Εβραίοι δεν καταριθμούνται μεταξύ των ιστορικών οικοδόμων λαών. Στην περίοδο πριν την αιχμαλωσία στη Βαβυλώνα (6ος π.Χ. αι.) η αρχιτεκτονική τους επηρεαζόταν από τους ανατολικούς πολιτισμούς, ενώ μετά όλο και περισσότερο από τη Δύση (σχεδόν μέχρι και εξελληνισμού). Οι πηγές, από την αρχαϊκή βιβλική εποχή, όχι μόνο δεν μιλάνε για αρχιτέκτονες και οικοδόμους Εβραίους, αλλά και δεικνύουν - τότε στα αρχαιότερα χρόνια - την έλλειψη και των πιο απαραίτητων τεχνιτών, όπως ήταν οι σιδηρουργοί. Έτσι και η ανίχνευση μερικών ονομάτων είναι εξαιρετικά δύσκολη (Βεσελέλ και Ελιάβ, οι αρχιτέκτονες της «Σκηνής του Μαρτυρίου», ενώ - χαρακτηριστικά - ο Χιράμ Εβί, ο «αρχιτέκτων» του πρώτου ναού του Σολομώντος ήταν από την Φοινίκη). Δυσκολία που συνεχίζεται στην εξελληνισμένη Παλαιστίνη, σε εποχή που θα πρέπει να υπάρχουν Εβραίοι τέκτονες και αρχιτέκτονες, αλλά δεν ανιχνεύονται εξαιτίας των ελληνικών ονομάτων τους. Η Γαλιλαία διακρινόταν ως περιοχή τεχνιτών: π.χ. Ο Ιησούς Χριστός ήταν τέκτων, γιος τέκτονα, του Ιωσήφ. Από την ίδια περιοχή και μετά τη Διασπορά διασώθηκαν δείγματα συναγωγών και επώνυμων δημιουργών.

Στη μακρά περίοδο της Διασποράς (2ος μ.Χ. και έως τον 19ο αιώνα) η αρχιτεκτονική των Εβραίων ακολουθεί το εκάστοτε μορφολογικό ντύσιμο του περιγύρου της κτισμένου χώρου. Θα μπορούσε κανείς να εξαιρέσει την Ισπανία με τις διαφοροποιημένες μορφές εβραϊκής δημιουργίας και με την ύπαρξη Εβραίων αρχιτεκτόνων, παράδειγμα ο Juce Galí, Σαραγόσα, 1504.

Στον ελλαδικό χώρο πηγήματα οι σχετικές αναφορές: η λαϊκή παράδοση γνωρίζει Εβραίους οικοδόμους κάστρων στη Θεσσαλονίκη φαίνεται να δημιουργήθηκε από τους Σεφαρδείμ τον 16ον αι. οικοδομική παράδοση: αναφέρονται (Νεχαμά) πρωτομάστοροι που μετέφεραν από την Ισπανία στη Μακεδονία τύπο ομαδικής κατοικίας γύρω από αυλή (patio). Θέμα υπό διερεύνηση. Πάντως στη Θεσσαλονίκη το 1735 μαρτυρείται ότι οι Εβραίοι εργάζονταν ως κτίστες. Ήδη από τον 16ο ως

τον 18ο αι. η παράδοση εμπλουτίζεται από τους νεοφερμένους κρυπτοεβραίους μαρμαροτεχνίτες Μαρράνους που καταφεύγουν εδώ από την Πορτογαλία: σ' αυτούς αποδίδονται με βεβαιότητα περικοσμες επιτάφιας εβραϊκές πλάκες και ίσως Μαρράνος - με κάθε επιφύλαξη - είναι ο δημιουργός ενός ασυνήθιστου (κυριολεκτικά unicum), ρωμανίζοντος και ανατολίζοντος κιονοκράνου με ανάγλυφη παράσταση Τζαμιού και Συναγωγής, φυλαγμένου στην αυλή της «Ροτόντας» στη Θεσσαλονίκη (βλ. εικόνα). Θέμα ερευνητέο. Έξω από τη Θεσσαλονίκη κατά τη β' δεκαετία του 19ου αι. τεκμηριώνεται στην υπηρεσία του Αλή Πασά σύμπραξη Εβραίων τεκτόνων (επιπλοποιών) σε νεόδμητο σαράι του και η παρουσία ως αρχιμηχανικού του (1816 - 1819) ενός εκμουςουλμανισμένου Γαλλο - Εβραίου (Ibrahim Manzour).

Μόλις προς τα μέσα του 19ου και στον 20ό αιώνα σημειώνεται η μεγάλη αλλαγή: Οι Εβραίοι αρχιτέκτονες συμμετέχουν έκτοτε στην παγκόσμια αρχιτεκτονική παραγωγή και έκφραση, συχνά με πρωτοπόρους δημιουργούς (Mocatta, Mendelsohn, Neutra, Zevi). Το φαινόμενο βρίσκεται σύντομα την ελληνική αντιστοιχία του, ιδίως στη Θεσσαλονίκη αλλά και στον άλλο ελληνικό

χώρο, όπου οι οικοδόμοι ήταν κατ' εξοχήν Έλληνες. Αλλά οι Εβραίοι κτίστες, όπως συνήθως και οι αλλοεθνείς ομότεχοί τους, δεν ήταν κοινωνικά καταξιωμένοι στη Θεσσαλονίκη τραγουδιόταν: «Yo so hija de gente grande. Tu hijo de un yarıgi» (: Αλβέρτος Ναρ) = «Εγώ είμαι από μεγάλο σόι [ενώ] εσύ από έναν οικοδόμο». Εξάλλου ούτε και ως ικανοί κτίστες εκρίνονταν οι Εβραίοι ανάμεσα στους ομοεθνείς τους, οι οποίοι (Μωύς Αλλατινί, Θεσσαλονίκη) τους προτρέπανε να μιμηθούν των Ελλήνων μαστόρων την αλληλεγγύη και αξιοσύνη. Θέλοντας η Alliance Israélite

Universelle να προαγάγει την εκπαίδευση γενικά, και την επαγγελματική κατάρτιση των Εβραίων ίδρυσε βιβλαιο από τα 1880 και τεχνικές σχολές στη Θεσσαλονίκη εκπαιδεύοντας τεχνίτες, αλλά όχι οικοδόμους (εκτός '12 έως το 1935).

Στον 20ό αιώνα, ιδίως μετά το 1912, αποκαλύπτεται από αρχεία και απογραφές στη Θεσσαλονίκη η εξαιρετικά μεγάλη και συνδικαλιστικά οργανωμένη (ακόμα και σε δικό τους σωματείο) παρουσία Εβραίων μαστόρων και μαρμαράδων. Παράλληλα από το τέλος του 19ου αι. σπουδαγμένοι (αρχικά στο εξωτερικό), εμφανίζονται και εν γένει δημιουργούν στην πολυεθνική Θεσσαλονίκη μηχανικοί, εργολήπτες και αρχιτέκτονες Εβραίοι, όπως ο Αλλατινί, ο Μοδιάνο (ο πρώτος κατασκευαστής κτιρίου μπετόν στον ελλαδικό χώρο: το Τελωνείο Θεσσαλονίκης, 1910 - 1911), ο Μπαρούχ, ο Μωσσή (αυτός γιος τέκτονα), ο Αμάρ (επώνυμο που αποκαλύπτει καταγωγή από παλαιό πρωτομάστορα), κ.ά.

[Ο Δρ. Αργύρης Πετρωνάκης είναι τ.α. καθηγητής Ιστορίας Αρχιτεκτονικής του Α.Π.Θ.]

Ο διωγμός των Εβραίων της Ελλάδος

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ

Στο βιβλίο **Η Ελλάδα κάτω από τον αγκυλωτό σταυρό** (Έκδοση: Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1991) ο **Μάρτιν Ζέκεντορφ** (Martin Seckendorf) παρουσιάζει, για πρώτη φορά, ένα μεγάλο αριθμό ντοκουμέντων από διασωθέντα έγγραφα των γερμανικών αρχών, των στρατιωτικών υπηρεσιών καθώς και ιδιωτικών εταιριών για την κατοχική πολιτική της ναζιστικής Γερμανίας στην Ελλάδα. Τα περισσότερα από τα ντοκουμέντα αυτά

είναι από τα αρχεία της Ανατολικής Γερμανίας.

Από το βιβλίο αυτό των ντοκουμέντων μεταφέρουμε τις σελίδες που αναφέρονται στους Εβραίους της Ελλάδος. (Οι αριθμοί σε παρένθεση αντιστοιχούν στις σελίδες του βιβλίου). Τα στοιχεία αυτά, που προέρχονται από ναζιστικές πηγές, αποτελούν μια επιπλέον απάντηση στους ελάχιστους εκείνους ανήθικους ανιστόρητους που αμφισβητούν το Ολοκαύτωμα.

«Τελική λύση του ζητήματος των Εβραίων» στην Ελλάδα

Από τις 6 Απρίλη 1941 οι Εβραίοι της Ελλάδας, όπως και όλων των άλλων χωρών που καταλήφθηκαν από γερμανικά στρατεύματα, πλήχθηκαν κατά ιδιαίτερο τρόπο από τη φασιστική τρομοκρατία. Η Ομάδα Δράσης της Αστυνομίας Ασφαλείας και της Ες - Ντε στην Ελλάδα έπρεπε, όπως και εκείνη στη Γιουγκοσλαβία, να καταδιώξει κατά τη συμφωνία Χάιντριχ - Βάγκνερ της 2 Απρίλη 1941, δίπλα στους «κομμουνιστές» και άλλους «εχθρούς του Ράιχ» και τους «Εβραίους». Επίσης από τις 6 Απρίλη 1941 ειδικό απόσπασμα του Διευθυντή του Ράιχ Ρόζενμπεργκ, με υποστήριξη της Βέρμαχτ συγκέντρωσε, χρησιμοποιώντας συχνά ωμή βία, σημαντικά στοιχεία και ντοκουμέντα για τη ζωή των Εβραίων στην Ελλάδα (ντοκ. 32) και λεηλάτησε βιβλιοθήκες με συνολικά 100.000 τόμους. Όπως στη Γιουγκοσλαβία έτσι και στην Ελλάδα ο βαθμός διώξεων στις ζώνες κατοχής ήταν διαφορετικός. Παρ' ότι οι Γερμανοί κατακτητές πίεζαν για μια γρήγορη πανελλήνια «τελική λύση» (ντοκ. 72). Στη γερμανική ζώνη Θεσσαλονίκης - Αιγαίου, στην οποία ζούσαν σχεδόν τα δύο τρίτα των Εβραίων κατοίκων της Ελλάδας, καθιερώθηκε γι' αυτούς, τον Ιούλη 1942, από τη στρατιωτική διοίκηση η καταναγκαστική εργασία που είχε τα

χαρακτηριστικά «εξόντωσης μέσω της δουλειάς» (ντοκ. 50, 56). Στις αρχές του 1943 η «τελική λύση» μπήκε στη γερμανική και τη βουλγαρική ζώνη κατοχής στο τελευταίο της στάδιο. Οι Εβραίοι κάτοικοι των δύο ζωνών «γκετοποιήθηκαν», τους αφαιρέθηκε η περιουσία και από το Μάρτη 1943 μεταφέρθηκαν στο εξωτερικό, κυρίως στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς και της Τρεμπλίνκα, όπου σχεδόν όλοι εξοντώθηκαν αμέσως (ντοκ. 67, 75). Από τις 8 Σεπτέμβρη 1943 οι κατακτητές πέρασαν στην επέκταση της «τελικής λύσης» και στους 13.000 περίπου Εβραίους κατοίκους της πρώην ιταλικής ζώνης κατοχής. Στις 3 Οκτώβρη 1943 ο διοικητής των Ες - Ες και της Αστυνομίας διέταξε την καταγραφή όλων των εκεί Εβραίων. Από τις 18 Δεκέμβρη 1943 άρχισαν οι συλλήψεις. Στις 21 Ιούνη 1944 οι μεταφορές τους, κυρίως στο Άουσβιτς, είχαν τελειώσει (ντοκ. 106). Η τελευταία μεταφορά έγινε τον Ιούλη - Αύγουστο 1944, κατά την οποία περίπου 2.500 Εβραίοι από τη Ρόδο οδηγήθηκαν στο 3.000 χιλιόμετρα μακρινό Άουσβιτς για θανάτωση με αέρια. Στην πορεία της «τελικής λύσης» εξοντώθηκαν γύρω στους 60.000 Εβραίους, που αποτελούσαν περίπου το 80% του εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδας. (σελ. 40 - 41).

... ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΑΠΙΣΤΩΘΕΙ ότι η επιτυχία της δράσης του ειδικού αποσπάσματος έγινε δυνατή μόνο χάρη στην απλόχερη και με κατανόηση υποστήριξη των υπηρεσιών του στρατού...

Η εντολή ήταν να τεκμηριωθεί η αντιγερμανική δραστηριότητα στην Ελλάδα του εβραϊσμού, της μασονίας και άλλων κοσμοθεωρητικών και πολιτικών εχθρών του Ράιχ στην Ελλάδα, να εξασφαλιστεί το σχετικό υλικό κι έτσι να τους αφαιρεθούν οι πνευματικές βάσεις και τα υλικά της δράσης τους...

1. Μασονία... Σχετικά με τη μασονία, στο ειδικό απόσπασμα Ρόζενμπεργκ τέθηκαν τα ακόλουθα καθήκοντα στην Ελλάδα: α) Κατάσχεση και μεταφορά των μασονικών βιβλίων...

2) Εβραϊσμός. Με τις ιδιαίτερες συνθήκες στην Ελλάδα δεν επαρκούσε να γίνουν έρευνες σε εβραϊκούς συλλόγους και οργανώσεις και να κατασχεθεί το υπάρχον υλικό. Μια κι ένα μεγάλο μέρος των φακέλων είχε μεταφερθεί, έγιναν έρευνες σπιτιών επιφανών Εβραίων. Στη

Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία με τη μυστική στρατονομία πάνω από 50 έρευνες σπιτιών και ανακρίσεις.

Μια και ήταν γνωστό ότι φάκελοι με μυστικό υλικό φυλάσσονται σε τραπεζικά θησαυροφυλάκια, εξετάστηκαν προγραμματισμένα με την έγκριση γερμανού τραπεζικού επιτρόπου τα εβραϊκά θησαυροφυλάκια στις ελληνικές τράπεζες. Συνολικά ερευνήθηκαν κατ' αυτή την ενέργεια 2.300 χαλύβδινες θυρίδες. Για τη συμπλήρωση των εργασιών ερευνήθηκαν οι μεγάλες εβραϊκές εφημερίδες «Le Progres» και «L' Independant» και η εβραϊόφωνη εφημερίδα «Messager d' Athènes» της Αθήνας, δύο εβραϊκά βιβλιοπωλεία, ένα εβραϊκό νοσοκομείο και παρόμοια εβραϊκά ιδρύματα...

Τελικά μπορεί να αναφερθεί στον Ράιχσλάιτερ και στο Α.Β., ότι το έκτακτο απόσπασμα στην Ελλάδα εκπλήρωσε σε όλα τα ουσιαστικά σημεία την εντολή που πήρε.

ΚΚΑ Πότσταντ, αρ. φιλμ 10.976 (σελ. 112 - 113).

* * *

ΟΠΩΣ ΑΝΕΦΕΡΕ ο Πληρεξούσιος του Ράιχ στις 22 και 30 Απριλίου αυτού του χρόνου, οι Ιταλοί στρατιωτικοί στην Ελλάδα έχουν οδηγίες για τη μεταχείριση του ζητήματος των Εβραίων, αλλά λέγεται ότι για τις λεπτομέρειες υπάρχουν ακόμα διαφωνίες. Γι' αυτό οι Ιταλοί στρατιωτικοί περιορίζονται κατ' αρχήν να καταγράφουν τους εγκατεστημένους στην Αθήνα Εβραίους, γιατί λείπουν αξιόπιστοι φάκελοι για τον συνολικό αριθμό του εβραϊκού πληθυσμού που υπολογίζεται σε 15.000 άτομα περίπου.

Κατά την άποψη του Πληρεξουσίου του Ράιχ στην Αθήνα και μετά την καταγραφή των Εβραίων της Αθήνας, δεν θα έπρεπε να υπολογίζεται προς το παρόν η πραγματοποίηση μιας ενέργειας, μια και δεν διατίθεται τώρα ο απαιτούμενος χώρος σε πλοία και βαγόνια για τη μεταφορά τους στο εξωτερικό.

Μια και η εκκαθάριση του ζητήματος των

Εβραίων στη Θεσσαλονίκη θα έχει τερματιστεί ως τις 15.6, φαίνεται για γενικούς πολιτικούς λόγους όπως και για λόγους αντικατασκοπείας ανεπιθύμητο, να μη δώσει κατ' αρχήν λύση στο πρόβλημα των Εβραίων στο έδαφος που κατέχεται από τον Ιταλικό στρατό λόγω μεταφοράς ή δυσκολιών στην εξεύρεση όλων των Εβραίων. Γι' αυτό εδώ θα χαιρετίζαμε το γεγονός οι Εβραίοι, για όσο διάστημα δεν υπάρχει η δυνατότητα της μεταφοράς τους έξω, να συγκεντρωθούν στην Ελλάδα σε στρατόπεδα και να χρησιμοποιηθούν οι ικανές για δουλειά δυνάμεις σαν λόχοι σκαπανέων σε οχυρωματικά έργα ή για τις επισκευές σιδηροδρομικών γραμμών...

Ο Πληρεξούσιος του Ράιχ θεωρεί ένα τέτοιο σχέδιο σαν αμέσως πραγματοποιήσιμο και σαν επιθυμητό...

ΚΚΑ Πότσταντ, αρ. φιλμ 15.130 (σελ. 177 - 178).

* * *

...ΑΝ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ενδοιασμοί, παρακαλώ να πληροφορήσετε την ΥΕΕ (σ.σ.: Υπηρεσία Εξωτερικού Εμπορίου του Ράιχ), ότι η αριοποίηση όλων των εδώ καταστημάτων και εταιριών των Εβραίων προχωρεί. Εφ' όσον πρόκειται για ελληνικές επιχειρήσεις, η αριοποίηση γίνεται με επιτάχυνση. Αρχίζει η αριοποίηση των εβραϊκών καταστημάτων, που οι ιδιοκτήτες τους χαιρούν της προστασίας συμμάχων ή

ουδέτερων εθνών. Μεγάλο μέρος αυτών των καταστημάτων βρίσκεται τώρα υπό διάλυση. Παραγγελίες δεν μπορούν πια να δοθούν από κανένα από τα εδώ εβραϊκά καταστήματα και επιχειρήσεις.

Η ολοκληρωτική αριοποίηση επεκτείνεται στον τομέα δικαιοδοσίας του Στρατιωτικού Διοικητή Θεσσαλονίκης - Αιγαίου...

ΚΚΑ Πότσταντ, αρ. φιλμ 42.905 (σελ. 183).

Η δράση του ειδικού αποσπάσματος «Ρ. Ρόζενμπεργκ»

(Από την Τελική Έκθεση του ανθυπολοχαγού Χέρμαν φον Ίνγκραμ, διοικητή του ειδικού αποσπάσματος «Ράιχσλάιτερ Ρόζενμπεργκ»¹, 15 Νοέμβρη 1942, για τη δράση του στην Ελλάδα²).

Οι διώξεις των Εβραίων στην ιταλική ζώνη κατοχής

(Από το έγγραφο του Έμπερχαρντ φον Τάντεν, προϊστάμενου του τμήματος Εσωτερικού 2Α του υπουργείου Εξωτερικών³, προς τη γερμανική Πρεσβεία της Ρώμης⁴, 4 Ιούνη 1943).

«Αριοποίηση» των εβραϊκών περιουσιών

(Από έγγραφο του Χέρμπερτ Νέρινγκ⁵, Γερμανού γενικού πρόξενου στη Θεσσαλονίκη, 30 Ιούνη 1943 προς το υπουργείο Εξωτερικών).

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΠΡΟΙΕΡ:

Για την Κρήτη ισχύει ντουφεκι- σμα ή κρέμασμα - Οι Εβραίοι της Κρήτης

(Από τη διαταγή του στρατηγού των αλεξιπτωτιστών Μπρούνο Μπρόιερ, διοικητή του οχυρού Κρήτη, 21 Αυγούστου 1943).

...ΤΑ ΜΕΛΗ ΣΥΜΜΟΡΙΩΝ που συλλαμβάνονται θα στέλνονται μετά την ανάκριση από τη Μυστική Στρατονομία στα στρατόπεδα αναγκαστικής εργασίας με την ιδιαίτερη ένδειξη ότι πρόκειται για επικίνδυνους συμμορίτες. Για την παραπέρα μεταφορά τους αποφασίζει ο διοικητής του οχυρού. Από τη διαταγή ότι πρόσωπα που προσπαθούν να δραπετεύσουν, που προβάλλουν αντίσταση ή που συλλαμβάνονται με το

όπλο στο χέρι θα ντουφεκίζονται αμέσως, δεν αλλάζει τίποτα.

3. Για την Κρήτη ισχύει μόνο ο ντουφεκισμός. Το κρέμασμα περιλαμβάνεται στον όρο «μέτρα εξιλέωσης»...

ΚΚΑ Πότσνταμ, αρ. φιλμ 53.308· υλικά από τη Δίκη της Νυρεμβέργης, ντοκ. NOKW - 216. (σελ. 191).

* * *

ΓΚΡΕΝΕΒΙΤΣ:

Εκατοντάδες Εβραίοι της Κρήτης «χάνο- νται» στη μέση του δρόμου

(Από το έγγραφο του Κουρτ - Φριτς φον Γκρέβενιτς προς το υπουργείο Εξωτερικών, 28 Ιούνη 1944).

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ αναφορά του διοικητή της Ασφάλειας⁷ πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της μεταφοράς όλων των Ελλήνων Εβραίων από την Ελλάδα στις 21 αυτού του μήνα η τελευταία αποστολή. Μ' αυτήν μεταφέρθηκαν στο Ράιχ πάνω από 2.000 Εβραίοι, από τους οποίους οι 1.900

προέρχονται από την Κέρκυρα. Οι πριν λίγο συγκεντρωθέντες Έλληνες Εβραίοι της Κρήτης, περισσότερες εκατοντάδες, χάθηκαν στο δρόμο από την Κρήτη στην ηπειρωτική Ελλάδα από εχθρική ενέργεια⁸...

ΚΚΑ Πότσνταμ, αρ. φιλμ 8.479 (σελ. 232).

* * *

Γερμανικό έγγραφο

αναφέρεται η εκτέλεση 19 Ελλήνων
στο Ηράκλειο, στις 6 Ιουλίου 1943

ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ τα 19 ονόματα των εκτελεσθέντων, ο χρόνος και ο τόπος της γέννησής τους και η κατηγορία με την οποία οδηγήθηκαν στο απόσπασμα. Μεταξύ αυτών, 6 ήταν Εβραίοι (στο

έγγραφο οι αριθμοί 13 έως και 18).

Η εκτέλεση τελείωσε στις 5.25. Ο θάνατος επήλθε με ντουφεκισμό, 6.7.1943. Υπογραφή: Κνέμπελιν.

Παραπομπές

1. Ο Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ ήταν προϊστάμενος σ' όλο το Ράιχ (Ραιχσλάιτερ) του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος (ΕΣΓΕΚ), προϊστάμενος του Γραφείου Εξωτερικής Πολιτικής του ΕΣΓΕΚ, εντεταλμένος του Φύρερ για την επιτήρηση όλης της πνευματικής και κοσμοθεωρητικής εκπαίδευσης και αγωγής του ΕΣΓΕΚ και υπουργός του Ράιχ των κατεχόμενων ανατολικών περιοχών.
2. Το ειδικό απόσπασμα συγκροτήθηκε στις 25.2.1941 στο στάδιο της προετοιμασίας της επίθεσης κατά της Ελλάδας. Στη διάρκεια της δράσης του το απόσπασμα υπαγόταν στις διαταγές του διοικητή των περιοχών των μετόπισθεν της Στρατιάς 560 αντιστρατήγου φον Κρέντσκι και στις διαταγές της ανώτερης διοίκησης της 12ης Στρατιάς.
3. Το Τμήμα Εσωτερικού 2Α ήταν το «Τμήμα Εβραίων» του υπουργείου Εξωτερικών του Ράιχ.
4. Το έγγραφο με το ίδιο κείμενο διαβιβάστηκε και προς τον Πληρεξούσιο του Γερμανικού Ράιχ για την Ελλάδα.
5. Γενικός πρόξενος από το 1943 - 1944.
6. Διοικητής του οχυρού Κρήτη από τον Αύγουστο 1942 ως τον Ιούνιο 1944.
7. Διοικητής Ασφάλειας στην Ελλάδα από την 1η Νοέμβρη 1943 ως το τέλος του πολέμου ήταν ο σταντάρτενφύρερ των Ες Ες και συνταγματάρχης της Αστυνομίας Βάλτερ Μπλούμε.
8. Ο Γκρέβενιτς δεν αναφέρει τον τρόπο που «χάθηκαν» οι μεταφερόμενοι από την Κρήτη Εβραίοι. Το πιθανότερο είναι ότι οι γερμανοφασίστες, όπως είχαν κάνει σε παρόμοιες περιπτώσεις σε άλλες κατεχόμενες χώρες, βύθισαν το πλοίο με όλους τους επιβάτες του στο δρόμο από την Κρήτη προς τον Πειραιά ή τη Θεσσαλονίκη.

Ο Ελ. Βενιζέλος πρώτος υποστήριξε τη δημιουργία ελεύθερου εβραϊκού κράτους

Άρθρο του κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ, πρ. υπουργού

Η τελευταία θεαματική και ιστορική συνάντηση και συμφωνία Γιτσαχά Ραμπίν, πρωθυπουργού του Ισραήλ και Γιασέρ Αραφάτ του προέδρου της PLO και η πρόσφατη επίσκεψη του υπουργού Σίμον Πέρες στην Αθήνα μας έδωσε την ιδέα για μια αναζήτηση των θέσεων των ελληνικών κυβερνήσεων στο αίτημα των Εβραίων για τη δημιουργία Ανεξάρτητης Εβραϊκής Εστίας. Στην ιστορική αναδρομή αυτών των σχέσεων θεωρήσαμε αναγκαίο να ερευνήσουμε προσεκτικότερα τη στάση της επαναστατικής κυβέρνησεως του Ελευθερίου Βενιζέλου, του 1917, την οποία ως γνωστόν είχε εγκαταστήσει στη Θεσσαλονίκη. Το 1917 θεωρείται ορόσημο για το υπό έρευνα θέμα, αφού αυτόν τον χρόνο έγινε η περίφημη δήλωση Μπάλφουρ, υπουργού Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας.

Η λογική μας οδηγούσε στη σκέψη ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος ευρισκόμενος σε μια πόλη με συμπαγή εβραϊκό πληθυσμό όπως η Θεσσαλονίκη του 1917, αλλά και ομάδα πληθυσμού με σαφή υποστήριξη του κόμματος των Φιλελευθέρων θα έπρεπε να είχε κάνει κάποια δήλωση, κάποια χειρονομία για την ενίσχυση του αιτήματος του διεθνούς εβραϊσμού στη δημιουργία εβραϊκού κράτους μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Εξάλλου ήταν φυσικό ότι μια τέτοια δήλωση θα δημιουργούσε και ένα πρόσθετο ευνοϊκό περιβάλλον σε μια κυβέρνηση επαναστατική με οξυτάτες αντιθέσεις με την άλλη των Αθηνών που εμφανιζόταν ως η νόμιμη.

Η έρευνα, όπως ήταν φυσικό, κράτησε αρκετούς μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων υπήρξαν αρνητικά αποτελέσματα και απογοητεύσεις, αφού και η διεύθυνση των αρχείων του υπουργείου Εξωτερικών δεν διέθετε σχετικά στοιχεία, αλλά ούτε και οι βασικές εβραϊκές βιβλιοθήκες, ούτε καν οι φίλοι ερευνητές των εβραϊκών θεμάτων στη Θεσσαλονίκη. Ίσως

μία πολύμηνη έρευνα στα Αρχεία του τότε υπουργού Εξωτερικών Νικολάου Πολίτη, που βρίσκονται στην έδρα του ΟΗΕ (παλαιά κοινωνία των Εθνών) στη Γενεύη θα έδιδε κάποιο αποτέλεσμα.

Κατέληξα στα κείμενα και τα αρχεία του Ασέρ Μωυσή, του μεγαλύτερου κατά τη *Judaica* Εβραίου συγγραφέως της νεώτερης Ελλάδας, προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης (1934 - 1936), προέδρου των Σιωνιστών Ελλάδας (1936 - 1938) και επιτίμου προξένου του Ισραήλ το 1948, δηλαδή του πρώτου διπλωματικού εκπροσώπου του νέου κράτους στη χώρα μας.

Με τη βοήθεια του υιού του αειμνήστου Ασέρ Μωυσή, γνωστού οικονομολόγου κ. Ραφαήλ Μωυσή, αναζητήσαμε κείμενα εφημερίδων και περιοδικών εκείνης της περιόδου όπως και σχετικά άρθρα και κείμενα του πατέρα του.

Το αποτέλεσμα αυτής της ειδικής έρευνας υπήρξε εντυπωσιακό, αφού με σειρά συνδυασμού διαφόρων δημοσιευμάτων ανακαλύψαμε ότι η Ελλάδα είχε προηγηθεί της περίφημης δήλωσης Μπάλφουρ του 1917 για τη δημιουργία

**Ο Ελ. Βενιζέλος
πρώτος
υποστήριξε
τη δημιουργία
ελεύθερου
εβραϊκού
κράτους**

Ανεξαρτήτου Εβραϊκής Εστίας!!!

Στο περιοδικό «Ισραήλ» (μηνιαίο Σιωνιστικών περιοδικών που εξέδιδετο υπό των Σιωνιστικών Συλλόγων Τρικάλων - Λαρίσης) και στο υπ' αρ. 1 τεύχος του α' έτους εκδόσεως του μηνός Οκτωβρίου 1917, βρίσκουμε καταχωρημένη την πιο κάτω είδηση, στην οποία παρατίθεται και η γνωστή δήλωση Μπάλφουρ, τότε υπουργού Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας (σελ. 6 του περιοδικού):

**Η Αγγλία υπέρ
της αποκαταστάσεως
των Εβραίων**

Εν επίσημον έγγραφον

Ως γνωστόν, το Εθνικόν Εβραϊκόν ζήτημα ευρίσκει ένθερμον υποδοχήν εις τα πεπολιτισμένα κράτη, άπανα αναγνωρίζοντα το δικαίον των εβραϊκών αιτημάτων προβαίνουν και επισήμως εις εκδηλώσεις συμπαθείας και υποστηρίξεως αυτών. Εσχάτως ο υπουργός των Εξωτερικών της Αγγλίας κ. Μπάλφουρ ανεκοίνωσεν εις τον λόρδον Ρότσιλδ την επίσημον δήλωσιν της αγγλικής κυβερνήσεως την αφορώσαν την αποκατάστασιν των Ισραηλιτών εν Παλαιστίνη. Η δήλωσις αύτη, γεγονομένη εις στιγμάς καθ' ας τα αγγλικά στρατεύματα γίνονται κύρια της Παλαιστίνης, ενέχει υψίστην διό και δημοσιεύομεν την αυτόγραφον επιστολήν του κ. Μπάλφουρ, ήτις έχει ούτω:

Υπουργείον Εξωτερικών
Λονδίνον, 2 Νοεμβρίου 1917

Αγαπητέ Λόρδε Ρότσιλδ,

Ευρίσκομαι εις την ευχάριστον θέσιν να σας ανακοινώσω εκ μέρους της κυβερνήσεως της Α. Μεγαλειότητος την ακόλουθον δήλωσιν της συμπαθείας προς τας Ισραηλιτικάς, Σιωνιστικάς προσδοκίας, η οποία υπεβλήθη εις το Υπουργικόν Συμβούλιον και επεδοκιμάσθη υπ' αυτού.

Η κυβέρνησις της Α. Μεγαλειότητος βλέπει ευνοϊκώς την αποκατάστασιν εν Παλαιστίνη Εθνικής Εστίας διά τον εβραϊκόν λαόν και θα κάμη χρήσιν των καλλιτέρων προσπαθειών ίνα διευκολύνει την πραγματοποιήσιν του σχεδίου τούτου. Είναι ευνόητο ότι δεν θέλει γίνει τίποτε όπερ θα ηδύνατο να

βλάψει τα πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα των υφισταμένων εν Παλαιστίνη μη Εβραϊκών Κοινοτήτων, ως και τα δικαιώματα και πολιτικά προνόμια των οποίων απολαμβάνουσιν οι Ισραηλίται εις τας άλλας χώρας.

Θα είμαι λίαν ευτυχής αν ευαρεστηθείτε να φέρητε εις γνώσιν του Σιωνιστικού Συνδέσμου την δήλωσιν ταύτην.

Όλος υμέτερος
Άρθρουρ Μπάλφουρ

Η δήλωση Μπάλφουρ ως γνωστόν προκάλεσε φρενίτιδα ενθουσιασμού στους διεθνείς εβραϊκούς κύκλους, αφού επιτέλους ο περιπλανώμενος λαός του Ισραήλ ύστερα από 25 περίπου αιώνες διωγμών και διασποράς θα αποκτούσε την Εστία του στα παλαιά ιστορικά του εδάφη.

Ο ενθουσιασμός ενισχυόταν από το γεγονός ότι οι νικηφόρες δυνάμεις του Βρετανού στρατηγού Άλεμπυ απελευθέρωναν από τον Οθωμανικόν ζυγόν αιώνων την ίδια εποχή τα Ιεροσόλυμα και ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος εφαινετο να τερματίζεται με την νίκη των Δυτικών Δυνάμεων στις οποίες εξέχουσα θέση για τις μεταπολεμικές αποφάσεις θα είχε η Μεγάλη Βρετανία, η οποία διά του υπουργού της των Εξωτερικών έδιδε την μεγάλην ιστορικήν υπόσχεση της δημιουργίας του Ελευθέρου Εβραϊκού Κράτους.

Οι συντάκτες του περιοδικού «Ισραήλ» στο πρωτοσέλιδο άρθρο του πρώτου τεύχους της εκδόσεως (Οκτώβριος 1917) σημείωναν:

«Και θα ήτο αδιαφορία του εν Ελλάδι Εβραϊσμού, θα ήτο η μεγαλύτερα αδυναμία αυτού αν δεν κατόρθωνε να εκδώσει εν όργανον διά του οποίου να επικοινωνεί μετά των Ελλήνων, να εκφράζει τους πόθους και επιθυμίας της φυλής του και να ενισχύει εν τω κύκλω του το εθνικόν εβραϊκόν ζήτημα της αποκαταστάσεως, δηλονότι των Εβραίων εν τη πατρία αυτών γη».

Αλλά οι ίδιοι αυτοί συντάκτες στον ενθουσιασμό τους για τη μεγάλη είδηση της δηλώσεως Μπάλφουρ, δηλαδή της υποσχέσεως μιας μεγάλης δυνάμεως (υποσχέσεως που ως γνωστόν δεν ετηρήθη μετά την λήξιν του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αφού το κράτος του Ισραήλ δημιουργήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και συγκεκριμένα με απόφαση

του ΟΗΕ του Μαΐου 1948) δεν προέβαλαν επαρκώς και την αντίστοιχη προγενέστερη δήλωση της ελληνικής κυβερνήσεως του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη.

Την πληροφορία αποσπούμε από άρθρο του Ασέρ Μωυσή με τίτλο: El movimiento Sionista en Salonique en las otras síndades de Grecia, που έχει γραφεί στην λεγόμενη ισπανο - εβραϊκή γλώσσα και παρουσιάζει εν συντομία το Σιωνιστικόν Κίνημα στην Ελλάδα από τις αρχές του 20ού αιώνα.

Εκεί διαβάζουμε τα εξής αξιομνημόνευτα:

Το 1917 κυκλοφόρησε στα γαλικά το εβδομαδιαίο σιωνιστικό περιοδικό «Pro-Israel»: **Την 1η Ιουλίου του 1917 σ' αυτή την έκδοση δημοσιεύθησαν οι δηλώσεις του Νικολάου Πολίτη** (υπουργού των Εσωτερικών τότε της κυβερνήσεως Βενιζέλου) **για την υποστήριξη της σιωνιστικής υποθέσεως** (δηλ. για τη δημιουργία Εβραϊκής Ανεξάρτητης Εστίας).

Η αποκάλυψη αυτή είναι σημαντική για την ελληνική διπλωματία η οποία εγκαίρως διείδε την ανάγκη ενισχύσεως των πόθων ενός λαού, που όπως ο ελληνικός είχε υποφέρει αιώνων δουλείαν και απάνθρωπους διωγμούς.

Το ίδιο περιοδικόν και στο ίδιο τεύχος καταχωρεί το «επί τη ευκαιρία της καταλήψεως της Ιερουσαλήμ υπό των Συμμάχων» και ολόκληρη η δήλωση του Νικολάου Πολίτη (σελ. 11 και 12). Ιδού το σχετικό κείμενο:

«Η ιδέα της δημιουργίας Εβραϊκού Κράτους εν Παλαιστίνη, εδηλώσεν ο κ. Πολίτης, συναντά παρ' ημίν ειλικρινή συμπάθειαν. Η ευλογημένη ημέρα κατά την οποίαν οι προαιώνιοι πόθοι του Εβραϊκού Έθνους θα πραγματοποιηθώσιν και, μετά τόσα βάσανα το έθνος τούτο θα ανακτήσει την ελευθερίαν του, θα χαιρετισθεί μετά χαράς υψ' υμών, οι οποίοι θα ικανοποιηθώμεν διά τον θρίαμβον του ελευθέρου πνεύματος και ιδία την εκμηδένισιν των προαιωνίων προλήψεων, των επισωρευθεισών κατά της ευγενούς ταύτης φυλής.

Η δημιουργία μιας Εθνικής Εβραϊκής Εστίας εν Παλαιστίνη, όπου το εθνικόν πνέυμα του Ιουδαϊσμού θα δυνηθή να αναπτυχθεί ελευθέρως, θα είναι η επανόρθωσις καταφανούς αδικίας η οποία βαρύνει από είκοσιν αιώνων επί όλης της ανθρωπότητος.

Τα πλεονεκτήματα δε μιας Εβραϊκής Παλαιστίνης είναι πολλαπλά. Και πρώτον θα είναι ασφαλές ενέχυρον παγκοσμίου ειρήνης, ιδέας εμφύτου εις την εβραϊκήν φυλήν, η οποία θα προσπαθήσει να διαδώσει την ιδέαν ταύτην εις όλας τας σφαίρας

της επιρροής της.

Θα είναι επίσης η στέψις της περιόδου, του σημερινού πολιτισμού και η εκδήλωσις η πλέον περιφανής της προόδου των ιδεών της Δικαιοσύνης και της Ελευθερίας. Το Εθνικόν Εβραϊκόν πνέυμα είναι στοιχείον παραγωγής και διατηρήσεως και όχι αποσυνθέσεως και καταστροφής.

Φρονώ ότι εν περιπτώσει καθ' ην αι Μεγάλαι Δυνάμεις θα προτείνουν εις το Συνέδριον της Ειρήνης τον διακανονισμόν του Ιουδαϊκού Παλαιστινιακού προβλήματος, οι ανυπρόσωποι της Ελλάδος θα κηρυχθώσι σταθερώς υπέρ μιας Εβραϊκής Παλαιστίνης, διότι είμαι πεπεισμένος ότι το ιουδαϊκόν κράτος πρέπει να αναγεννηθεί μόνον εν Παλαιστίνη, τη κοιτίδι του Ιουδαϊσμού.

Υποθέτω, εν πάση περιπτώσει, ότι σχηματιζομένου του ιουδαϊκού κράτους, δεν θα υπάγουν εκεί όλοι οι Ισραηλίται, διότι τότε η ανθρωπότης θα χάσει πολύ. Δεν επιθυμούμεν ποτέ, ημείς οι Έλληνες επί παραδείγματι, να ιδώμεν την ωραίαν μας Θεσσαλονίκην ημέραν τινα ερημουμένην του εβραϊκού πληθυσμού του τόσον εργατικού και ευφυούς.

Μια Εβραϊκή Παλαιστίνη θα είναι εξάπαντος η σύμμαχος της Ελλάδος και η ομοιότης των συμφερόντων εν τη Ανατολή της Μεσογείου θα συσφίξει τους δεσμούς των αδιαρρήκτους».

Αλλά και ένα άλλο στοιχείο επιβεβαιώνει την θέση της κυβερνήσεως Βενιζέλου στο εβραϊκό ζήτημα και την μεγάλη διορατικότητα του Έλληνα πολιτικού.

Ένας από τους βασικούς συνεργάτες του τότε πρωθυπουργού της Ελλάδος, υπουργός της προσωρινής κυβερνήσεως και Γενικός Διοικητής Μακεδονίας και Νομάρχης Θεσσαλονίκης, ο Π. Αργυρόπουλος, σε συνέντευξή του στο ίδιο περιοδικό (φύλλον αρ. 2) θα δηλώσει (σελ. 3, 4, 5):

Αι γνώμαι του κ. Αργυρόπουλου (περί το εβραϊκόν ζήτημα)

«Παρακολουθώ μετ' ενδιαφέροντος τας αναπτυχθείσας προσπάθειας προς σύγκλησιν Εβραϊκού Συνεδρίου εν Θεσσαλονίκη όπερ θα διεκδικήσει εις το μέλλον συνέδριον της ειρήνης την τελείαν ισότητα δικαιωμάτων του εβραϊκού έθνους, θα είμαι δε ευτυχής να πληροφορηθώ περισσότερον ό,τι σχετίζεται με το ζήτημα τούτο. Αι διεκδι-

Ο Ελ. Βενιζέλος πρώτος υποστήριξε τη δημιουργία ελεύθερου εβραϊκού κράτους

Ο Ελ. Βενιζέλος πρώτος υποστήριξε τη δημιουργία ελεύθερου εβραϊκού κράτους

κήσεις σας είναι νόμιμοι υπ' όλης της απόψης και σας εύχομαι θερμότερα την πραγματοποίησιν των εθνικών σας πόθων.

Η ιδέα ενός Εβραϊκού Συνεδρίου με σκοπόν να διαφωτίσει την κοινή γνώμην και να επιληφθεί της χορηγήσεως δικαιωμάτων δια το εβραϊκόν έθνος, ευρίσκει εν εμοί ειλικρινή υποστηρικτήν. Φρονώ, υπό την διπλήν ιδιότητά μου, ως ανθρώπου και ως φιλελευθέρου ότι ο εβραϊκός λαός έχει δικαίωμα εν τη ζωή, είναι λαός όστις συνετέλεσεν ευρέως εις την ηθικήν πρόοδον της ανθρωπότητος εις το παρελθόν και εις το παρόν και θα ήτο άδικον αν εις το τέλος του πολέμου τούτου δεν παραχωρηθεί εις αυτόν μία θέσις υπό τον ήλιον, μια εθνική εστία εις Παλαιστίνην, κοιτίδα του πολιτισμού του, προς την οποίαν οι Ισραηλίται τότεν αφοσίωσιν διατηρούσιν.

Η Παλαιστίνη θα προσφέρει άσυλον εις τους Εβραίους οίτινες δια μίαν ή άλλην

αιτίαν ήθελον σχηματίσει εκεί έναν πυρήνα, ένα πνευματικόν εβραϊκόν κέντρον, όπερ θα ηκτινοβολεί πανταχού και θα προσήλκυε τα διεσπαρμένα τέκνα του Ισραήλ εξ όλων των μερών του κόσμου εις τας εθνικάς των παραδόσεις και την εθνικήν των μόρφωσιν, άλλωστε η σύγχρονος πολιτική απαιτεί όπως η Ανατολή αποδοθεί εις τους Ανατολίτας.

Εις όλας τας χώρας οι Εβραίοι υπήρξαν πάντοτε, ως οι Έλληνες, στοιχείον προόδου και η ίδρυσις ενός κέντρου εν Παλαιστίνη θα σας επιτρέψει όπως φθάσητε την τελείαν εξέλιξιν των δημιουργικών προσώτων της φυλής σας.

Υποθέτω ότι όλοι οι Ισραηλίται δεν θα εγκατασταθώσιν εις αυτόν τον τόπον και η ευεργετική δράσις των τέκνων του Ισραήλ δεν θα συγκεντρωθεί μόνον εν τη Αγία Γη. Θα σχηματισθή εκεί Εβραϊκήν Μητρόπολιν, ήτις θα έχει τας αποικίας της εις το εξωτερικόν, όπως και η Ελλάς.

Φρονώ ότι η ιδέα ενός κέντρου εν Παλαιστίνη είναι πραγματοποιήσιμος τα δε μέσα της επιτυχίας ευάριθμα. Εν εβραϊκόν κέντρον εν Παλαιστίνη θα έχει δι' ημάς το προτέρημα να δημιουργήσιν διάρκειαν σχέσεων μεταξύ της εστίας ταύτης και της μεγάλης Ισραηλιτικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης και της Ελλάδος.

Δεν θα ηδυνάμην να σας είπω ακριβώς την γνώμην της κυβερνήσεως επί του σημείου τούτου. Δύναμαι όμως να σας βεβαιώσω ότι θα είμεθα υπερήφανοι και ευχαρίστως διατεθειμένοι να υποστηρίξωμεν τας διεκδικήσεις σας εις το προσεχές συνέδριον της ειρήνης, εν περιπτώσει καθ' ην θέλετε αναθέσει τούτο εις ημάς, διότι υπάρχει μεγίστη ομοιότης μεταξύ των διεκδικήσεων σας και των ημετέρων, επειδή έχοντες υποφέρει τον ξενικόν ζυγόν και κατέχοντες αποικίας εκτός της Ελλάδος, είμεθα εις θέσιν να εννοήσωμεν καλώς του εθνικούς σας πόθους εν όλη τη πραγματικότητι και εν όλη των τη ωραιότητι».

Τα όσα στο άρθρο αναφέρονται ασφαλώς τιμούν την ελληνικήν διπλωματίαν και την μνήμην του μεγάλου τέκνου της χώρας του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Αλλά αποτελούν και έναν σημαντικόν τίτλον για την Ελλάδα και τον απανταχού ελληνισμόν στις σχέσεις του με το Ισραήλ και τον παγκόσμιον εβραϊσμόν.

Είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουν οι Ισραηλινοί και οι Εβραίοι όλου του κόσμου ότι η Ελλάδα ήταν εκείνη που πρώτη υπεστήριξε επισήμως τη δημιουργία Ελεύθερου Εβραϊκού Κράτους.

Ο ιδρυτής του Σιωνιστικού Κινήματος Θεόδωρος Χέρτζλ μεταβαίνοντας στην Παλαιστίνη επισκέπτεται την Ακρόπολη (1898)

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΓΓΕΛΑΚΙΔΗΣ

Το Άσμα ασμάτων

Διερωτηθήκαμε γιατί το 'Άσμα ασμάτων, αυτό το αισθησιακό ερωτικό ποίημα, το περιέλαβαν στον ιερό κανόνα, δηλαδή το θεώρησαν δεδομένο αποκαλύψεως. Οι προτεστάντες θεολόγοι έκριναν πως η συμπερίληψη τούτου του εξόχου ερωτικού τραγουδιού στον ιερό κανόνα υπήρξε πράξη λανθασμένη. Όμως ο τόπος και ο χρόνος των προτεσταντών απέχει πολύ από τον τόπο και το χρόνο των κατοίκων της Χαναάν. Και λέμε της Χαναάν, επειδή οι Εβραίοι του εκκλησιαστή, της Σοφίας Σειράχ και του 'Ασματος δεν ήσαν οι Εβραίοι της Πεντατεύχου. Διότι οι νομάδες της Ερήμου μετά την κατάκτηση της γης της Επαγγελίας έγιναν γεωργοί, όμοιοι με τους ομόρους λαούς, οι οποίοι ελάτρευαν τις θεές της γονιμότητας. Άλλωστε είναι σαφές, πως στο 'Άσμα κυριαρχεί η χαναναϊκή αντίληψη ζωής, περασμένη όμως από την έκτακτη ιδιοφυΐα του εβραϊκού λόγου. Έχουμε συλλογή ερωτικών τραγουδιών της Αιγύπτου, από το τέλος της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.

Και μάλιστα ορισμένοι στίχοι τους έχουν περάσει και στο 'Άσμα ασμάτων. Έχουμε επίσης - αρκετά λειψά - δείγματα ιερογαμικών ποιημάτων τόσο από τη Χαναάν όσο και από τη Βαβυλώνα. Και μάλιστα ορισμένα ψήγματα από το λόγο τους έχουν διασωθεί στο ερωτικό άσμα για το οποίο μιλάμε. Όμως αυτό που εν τέλει συνέθεσε η εβραϊκή ψυχή έχει τη μοναδικότητα του πρωτοφανούς αποστάγματος. Έτσι ώστε να ξεπερνάει τους αιώνες και να είναι πάντοτε και πανταχού παρόν. Και να συναρπάζει το πνεύμα ποιητών όπως του Δάντη ή του Γκαίτε.

Ωστόσο, το πρόβλημά μας είναι γιατί τούτο καταχωρίστηκε στον ιερό κανόνα. Και βεβαίως δεν οφείλεται στην αισθητική του αξία, διότι δεν είχε ακόμη αυτονονηθεί η τέχνη. Η αλήθεια ενοικούσε τότε στην ιερότητα και όχι στην ωραιότητα ή τη λογικότητα. Τα δύο τελευταία υπήρξαν ανακαλύψεις των Αθηνών και όχι της Ιερουσαλήμ. Μέχρι τώρα έχουν δοθεί πολλές ερμηνείες. Πως πρόκειται για καθαρώς ερωτικό τραγούδι. Πως παρουσιάζει ένα πρότυπο γάμου και μάλιστα με δραματική μορφή. Πως στο βάθος πρόκειται για τη μυστική σχέση ανάμεσα στην ψυχή και τον Θεό. Η κυριότερη ερμηνεία είναι η επίσημη της εκκλησίας.

Κατά την εβραϊκή άποψη πρόκειται για διάλογο μεταξύ του Ιεχωβά και του περιούσιου λαού του Ισραήλ. Κατά τη χριστιανική άποψη πρόκειται για προφητική υποδήλωση της σχέσης του Χριστού με την Εκκλησία. Βέβαια, είναι δύσκολο να δεχθούμε πως ο Χριστός απευθυνόμενος προς την εκκλησία του της λέγει τούτα τα λόγια: «Πόσον ωραία είναι τα βήματά σου με τα σανδάλια,

θυγάτερ του ηγεμόνος. Το τόννευμα των μηρών σου είναι όμοιον με περιδέλαιον, έργον χειρών καλλιτέχνου. Ο ομφαλός σου κρατήρ τερνευτός, πλήρης κεκερασμένου οίνου».

Παρά την ερμηνεία τούτη, το άσμα ασμάτων δεν διαβάζεται στην ορθόδοξη εκκλησία. Διαβάζεται όμως σε ορισμένες εβραϊκές κοινότητες το Πάσχα, ή ακόμη και κάθε Σάββατο.

Είναι γεγονός, πως η εβραϊκή θρησκεία είναι αυστηρά πατριαρχική. Όταν ο Ιεχωβά καταδίκασε την Εύα με το φίδι, στην ουσία επρόκειτο για την καταδίκη της Μητέρας θεάς με το χθόνιο και φαλλικό σύμβολό της, το φίδι. Κι ωστόσο, το μητριαρχικό αρχέτυπο και μάλιστα στη Μέση Ανατολή δεν είναι δυνατόν να εξαφανισθεί ολότελώς, διότι και αυτό είναι αθάνατο. Στην εβραϊκή Βίβλο παρέμεινε κρυμμένο. Πολλά δεδομένα το μαρτυρούν τούτο, όπως το βλέπουμε και στη μελέτη του R. Patai: The Hebrew Goddess (1990). Οι Εβραίοι δεν ασκούσαν τη θρησκεία τους με την καθαρότητα που απαιτούσε ο Θεός τους. Ενέδιδαν και

Του κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

στη λατρεία των θεαινών της Παλαιστίνης, της Ασερά, της Ανάθ, της Αστάρτης και του υιού - εραστή Βάαλ, αφού επρόκειτο για λατρείες της γονιμότητας, της γέννησης και του θανάτου, εντελώς αρμόδιες για τους καλλιεργητές της γης. Και ήταν σχετικώς εύκολο για τον Ιεχωβά να εξοντώσει τον Βάαλ προσεταιριζόμενος τα ιερά του, όμως ήταν αδύνατο να αφομοιώσει τις μητριαρχικές θεότητες. Γι' αυτό αυτές πέρασαν μεταμορφωμένες, ώστε στο τέλος να ικανοποιηθεί και η ανάγκη της ψυχής για τη μητρική προστασία. Ο J. Henderson έδειξε τα μητριαρχικά στοιχεία που υποκρύπτονται λ.χ. στην ιστορία του Ιωσήφ, στο βιβλίο του *The myths of death, rebirth and resurrection* (1990). Κάτι ανάλογο πρέπει να συνέβη και με το 'Άσμα ασμάτων. Ικανοποίησε την ανάγκη της ψυχής για την τέλεση του Ιερού Γάμου, τόσο σημαντικού στις θρησκείες της Μέσης Ανατολής. Και ακριβώς από την ιερότητα αυτού του αρχετυπικού γάμου αντλεί ιερότητα και το 'Άσμα ασμάτων, η οποία του επέτρεψε να καταχωρισθεί στο ιερό βιβλίο. Όμως τούτο το επιθαλάμιο άσμα έπρεπε να περάσει συγκεκαλυμμένο. Και ο μόνος τρόπος συγκαλύψεώς του ήταν να παρουσιασθεί ως εκκοσμικευμένο, ως ερωτική σχέση μιας κοσμικής

κοπέλας, της Σουλαμίτιδας, και ενός κοσμικού βασιλιά, του Σολομώντος, μολονότι γράφτηκε - στην οριστική του μορφή - πολλούς αιώνες μετά από αυτόν. Κι εδώ συνέβη τούτο το παράδοξο. Ενώ η εκκοσμικέυσή του επέτρεψε να κρύψει τα αρχαία του μητριαρχικά ερείσματα, φανέρωσε ταυτοχρόνως τις δυνατότητες της εξατομικευμένης ψυχής, της απαλλαγμένης από τον αρχέγονο θρησκευτικό φόρτο. Έτσι ώστε να φανερωθεί ως έκτακτος νεωτερισμός και να κατακτήσει τις επόμενες χιλιετίες.

Μετέχουμε έκθαμβοι στην αρράγιστη ευτυχία αυτών των εραστών, που η άδολη αγάπη τους μεταμόρφωσε το σύνολο της υπάρξεως. Αυτή η τρισβαθη χαρά που σε συνεπαίρνει καθώς περιδιαβάζεις τα ηδονικά τοπία του έρωτος, ισοδυναμεί με την πρόγευση μιας παραδείσιας κατάστασης, στην οποία αιφνίδια βρισκόμαστε προνομιούχοι κοινωνοί της. Όλο το άσμα είναι ένα κάλεσμα για συμμετοχή στην έξαφνη ανακάλυψη, πως έπαψε ο έρωτας να είναι λειτουργία της γονιμότητας, αλλά είναι χορηγός αιωνιότητας. Μιας αιωνιότητας που οργά στο σώμα του ανθρώπου και στο σώμα της φύσεως.

(Από την **Καθημερινή**, 22.10.1993)

Το γκέττο της Πράγας*

Η πολιτεία της πέτρινης δόξας με τα χρυσά δάχτυλά της,
τα παλάτια της τύφης με τις φωνές των στιγματισμένων αρχόντων,
οι γοητικές εκκλησίες της ανάτασης στην πίστη ενός άλλου θεού,
βαδίζει στους δρόμους του χάους ο λαός των στεναγμών και των ατέλειωτων θρήνων,
στης απελπισίας το έρεβος, στο μίσος, τα νύχια της έχθρας ξεσκίζουν το κορμί των αθώων,
γυρνούν ανάμεσα στη γη και στο χρόνο, στην σιωπή και στον θάνατο,
στη χώρα των χρυσών βασιλιάδων, ρίχνουν τις ρίζες μιας εξορίας,
φυτεύουν στη γη την ελπίδα τους, μαζεύουν
του φεγγαριού τα κίτρινα δάχρυα, περιμένουν την αυγή των ονείρων,
Μάννα του Ισραήλ, προσεύχονται οι έρμητοι του Τορά τον άχραντο νόμο,
ανάβουν οι φλόγες της πίστης στης συναγωγής τους αμίλητους τοίχους,
οι στοχασμοί των σοφών της, οι περγαμινές των μαρτύρων, οι ψαλμοί της αλήθειας,
Οι ταρπότερες της σιωπής στο σκοτεινό κοιμητήριο κλείνουν την ιστορία της βασανισμένης φυλής,
Λεβ, ραβίνε της αλάθητης ύπαρξης.
Στο γκέττο της Πράγας οι μνήμες του Ισραήλ δεν θα σβήσουν ποτέ.

Ζ. Στάλιος

* Το γκέττο της Πράγας είναι ένα από τα αρχαιότερα και από τα πιο γνωστά της Ευρώπης

Το τραγούδι της ρομφαίας

Προσέγγιση στην ποίηση του Ιεζεκιήλ

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

*Αρκούν λίγοι στίχοι
από έναν ποιητή για να
γνωρίσουμε τις ποιητι-
κές του καταβολές, την
πνευματική του δύναμη
και την ποιητική του.
Αυτή η ρήση - όσο κι αν
ενέχει κάποιο στοιχείο
υπερβολής - εμπεριέχει,
νομίζω, και μια μεγάλη
αλήθεια. Κι αν την
εφαρμόσουμε σ' έναν
αρχαίο ποιητή, αλλά
γνωστό περισσότερο ως
προφήτη του αρχαίου
Ισραήλ, μπορεί η θεώ-
ρηση αυτή να προσθέσει
μιαν άλλη διάσταση σε
μια προσωπικότητα,
που χαρακτηρίστηκε
από αρμόδιο κάλαμο
«ως μια από τις μεγαλύ-
τερες πνευματικές
φυσιογνωμίες όλων των
εποχών» (W.F.
Albright).*

Ο λόγος που γίνεται,
αφορά στον Ιεζεκιήλ,
τον ιερέα - προφήτη του
αρχαίου Ισραήλ που
έδρασε και έζησε κυρίως
στη Βαβυλώνα. Και η
αναφορά, ιδιαίτερα σε
ένα ποιητικό κομμάτι
που βρίσκεται στο ομώνυμο
βιβλίο του και ιδι-
αίτερα στο κεφ. 21, γνω-
στό στους λόγιους ως
«άσμα ή τραγούδι του
ξίφους»

Αφήνοντας κατά μέρος τα θέματα
της συγγραφικότητας και της
ενότητας του βιβλίου του Ιεζε-
κιήλ, που σπαζοκεφαλιάζουν τους κρι-
τικούς και φιλολογικούς αναλυτές,
εμείς εδώ με αφορμή την «άγρια ωδή του
εκδικητικού ξίφους», όπως την ονόμασε
ο ΤΟΥ - θα κάνουμε μια προσπάθεια
προσέγγισης του ποιητικού λόγου του -
δεχόμενοι ότι η ποίηση προέρχεται από
την πέννα του μεγάλου προφήτη, όπως
άλλωστε δέχονται σαν αυθεντικό και
ενιαίο το συγγραφικό του έργο οι περισ-
σότεροι σύγχρονοι μελετητές (G.A.
Cooke, E. Young, H.H. Rowley, R.K.
Harrison κ.ά.) μετά την απόρριψη των
ενστάσεων των G. Hölscher, C.C.
Torrey και άλλων κριτικών, που απο-
δείχθηκαν ανεδαφικές και αδόκιμες.

Για την κατανόηση του άσματος
αυτού απαραίτητη είναι η γνώση του
σχετικού σκηνικού και του ιστορικού
φόντου.

Ι. Ο ιστορικός περίγυρος

Ο Ιεζεκιήλ, γιος ιερέα ονόματι Βουζεί,
βρίσκεται προς τα τέλη του 7ου -
αρχές 6ου π.Χ. αιώνα (κατά τους περισ-
σότερους χρονολόγους από το 597 π.Χ.)
αιχμάλωτος στη Βαβυλώνα, σε μια
περιοχή που λεγόταν Τελ - Αβίβ κοντά
στον ποταμό Χεβάρ, ένα μεγάλο κανάλι
ΝΑ της Βαβυλώνας - που εντόπισαν οι
αμερικανικές ανασκαφές το 1903 στη
Νιπούρ. Εκεί, σε ηλικία 30 ετών περί-
που, «εστάθη η χείρ του Κυρίου επ'
αυτόν». Εκεί αναλαμβάνει προφητική
υπηρεσία στο 5ο έτος της αιχμαλωσίας
του Ιουδαίου βασιλιά Ιωαχίν, μια υπη-
ρεσία που κρατάει 22 ολόκληρα χρόνια.
Είναι παντρεμένος, αλλά η γυναίκα του,
το «χάρμα των οφθαλμών του» όπως
την αποκαλεί, αιφνίδια πεθαίνει στην

Ιερουσαλήμ. Εκεί, στην ξένη χώρα των
Χαλδαιών, οραματίζεται οράσεις για τα
γεγόμενα στην Ιερουσαλήμ και την
επερχόμενη καταστροφή της, αλλά και
δέχεται προφητικά μηνύματα από το
Θεό του για το μέλλον των γειτονικών
εθνών (κεφ. 25 - 32) και για το απώτερο
μέλλον και την τύχη του Ισραήλ (κεφ. 39
επ.) και για την ανέγερση του νέου ναού
στην Ιερουσαλήμ (κεφ. 40 - 48).

Το «άσμα του ξίφους», που περιέχεται
στο 21ο κεφάλαιο, εντάσσεται στον
κύκλο των προφητειών του προφήτη (4:
1 - 24: 27) που αφορούν στον Ιούδα και
την Ιερουσαλήμ.

Τι όμως είναι αυτό το περίφημο
«άσμα του ξίφους»; Για να το καταλά-
βουμε, πρέπει να ξέρουμε ότι οι προφή-
τες γενικά είχαν τη συνήθεια να διακη-
ρύτουν το λόγο του Γιαχβέ με τόλμη
και παρρησία στους Ιουδαίους, εναλ-
λάσσοντας τον πεζό κηρυγματικό τους
λόγο με τον ποιητικό. Μερικές φορές ο
ποιητικός λόγος ήταν λυρικός και τρυ-
φερός, αλλά τις περισσότερες φορές
ήταν τραχύς και πύρινος, γεμάτος
φλόγα και πάθος, ικανός να συγκλονί-
σει τους ακροατές του.

Ο προφήτης Ιεζεκιήλ, όπως και άλλοι
προλαλήσαντες (Ιωήλ, Ιερεμίας,
Ησαΐας, Μιχαΐας) αναφέρεται στην
εγγίζουσα καταστροφή της Ιερουσαλήμ
από τους Βαβυλώνιους, που την βλέπει
ως «φρουρός πάνω στις επάλξεις» να
επέρχεται σαν μια δίκαιη «θεία εκτέλε-
ση» λόγω του πλήθους των ανομιών και
παραβάσεων και της εξαχρεωτικής
ειδωλολατρίας των κατοίκων της, που
λατρεύουν το θεό Ταμμούζ και την
Αστάρτη, επιδιόμενοι ακόμη και σε
φαλλική λατρεία. Έτσι ακούει «το λόγο
του Κυρίου», ο οποίος με συμβολική
γλώσσα ομιλεί ότι θα στραφεί εναντίον
πάσης σαρκός και θα ανασύρει τη

μάχαιρα απ' το θηκάρι της για να εκκόψει από μεσημβρίας έως βορρά τον δικαίον (τον θεωρούμενο δικαίο) και τον ασεβή (21: 1 - 7).

Η ρομφαία αυτή η γεγυμνωμένη και απαστράπτουσα, που θα κάνει τη μεγάλη σφαγή, όπως δείχνουν τα συμφραζόμενα, δεν είναι κανείς άλλος παρά οι Χαλδαίοι με επικεφαλής τον θηριώδη Ναβουχοδονόσορ, «τον αετό τον μέγα τον μεγαλοπτέρυγο», που κατέστρεψε την Ιερουσαλήμ και την παρέδωσε στη φωτιά και επετέθη και στα γύρω γειτονικά έθνη (Αμμών, Μωάβ, Εδώμ κ.λπ.) υποδουλώνοντάς τα.

Πλήρης εμπνεύσεως, εμπλέως πνεύματος, ο ανόμοιος με τους άλλους προφήτες προφήτης, στα εδ. 8 και επ. προχωρεί να καταδείξει τη δύναμη αυτής της συμβολικής ρομφαίας με έναν δυναμισμό που ο πεζός λόγος θ' αδυνατούσε να επιτύχει. Γι' αυτό αποδίδει με υπέροχο ποιητικό τρόπο την καταστροφική δύναμη της ρομφαίας, το φόβο της επικείμενης σφαγής, αλλά και τον πόνο και την αμηχανία και την οδύνη του ποιητή, που τον εκδηλώνει με το να κροτεί τα χέρια του και να κυπά τον μηρό του αντί τα στήθια του, όπως θα έκαναν οι θρηνολογούσες γυναίκες της εποχής εκείνης.

II. Το κείμενο

Από τους ερευνητές αναγνωρίζεται ότι σε μερικά σημεία το ποίημα δεν είναι τόσο σαφές στα νοήματα. Αυτό ίσως να οφείλεται περισσότερο στη δική μας άγνοια ορισμένων γεγονότων, εκφράσεων κ.λπ., ή ακόμη στη μεταβίβαση του Μασωριτικού κειμένου, γιατί γενικά αναγνωρίζεται ότι σε μερικά σημεία το κείμενο του βιβλίου του Ιεζεκιήλ είχε προβληματική μεταβίβαση.

Πάντως, παρά τις νοηματικές μικροασάφειες που υπάρχουν σε μερικούς στίχους και ιδιαίτερα στο στίχο (10β) που φαίνεται λόγω της πεζής του διατύπωσης να έχει χαλαρή σχέση με το όλο ποιητικό σώμα - και ίσως να έχει διαφορετική ή μεταγενέστερη προέλευση - το όλο ποίημα αποτελείται από κοφτούς, νευρώδεις, ανομοιοκατάληκτους στίχους, από συχνά επαναλαμβανόμενες λέξεις που προσδίδουν έμφαση και από ορμητικό ρυθμό, παλμό και κίνηση, που μεταδίδουν στον αναγνώστη αυτό ακριβώς που ήθελε ο ποιητής να μεταδώσει. Την ταραχή και τη φρίκη, τη φρίκη και το φόβο που προκαλεί μια ρομφαία που ξεκοιλιάζει, μια ρομφαία που διαπερνάει «έως των ενδομύχων». Ένα ξίφος γυμνό και λαμπερό, ένα σιλωμένο ξίφος που επιτίθεται μια δεξιά, μια αριστερά, όπως στρέφεται το πρόσωπο ενός παρατηρητή

Λαμπερές εικόνες και προσωποποιήσεις διαδέχονται η μία την άλλη ανάμεσα στις φωνές και στις κραυγές και στους ολολυγμούς του προφήτη - ποιητή που οραματίζεται τη θραύση της ρομφαίας και το μέγεθος της απειλούμενης καταστροφής της άγιας πόλης.

Κι όταν σε ρωτήσουν γιατί, βαριαναστενάζεις; Από-

ντησέ τους:

Για το μαντάτο που θαρθεί·

και κάθε καρδιά θα λιώσει

κι όλα θα παραλύσουν τα χέρια.

Και θα σβήσει κάθε πνοή.

Και θα νεροσταλιάσουν όλα τα γόνата.

Να! Έρχεται. Θα γίνει. Έτσι' εἶπε ο Κύριος

(στίχος 7).

Δεν είναι σαφές ποιός είναι ο ομιλών στο άσμα του· μάλλον πρέπει να είναι ο ίδιος ο προφήτης.

Το ποίημα, εύλογα οι μελετητές ονόμασαν «άσμα της ρομφαίας», αφού όλο το περιεχόμενό του στρέφεται γύρω απ' τη συμβολική καταστροφική αυτή ρομφαία των Βαβυλωνίων, τη ρομφαία που, επειδή τη χρησιμοποιεί ο Θεός εναντίον του Ισραήλ, μπορεί να λέγεται και «ρομφαία του Γιαχβέ».

Εδώ ίσως είναι αναγκαίο να υπενθυμίσουμε στον αναγνώστη - προς αποφυγή παρανοήσεων - ότι όχι μόνο ο Ιεζεκιήλ, αλλά και άλλοι Ιουδαίοι προφήτες βλέπουν την καταστρεπτική οργή των εχθρών, σαν «ράβδο του θυμού του Κυρίου», αφού μπορεί η επερχόμενη καταστροφή να αφυπνίσει το λαό από τη σκοτοδίνη και τον ηθικό ξεπεσμό. Έτσι ο πόνος και η θλίψη γίνονται «μεγάφωνο του Θεού» σ' έναν κουφό κόσμο...

«Μονάχα όποιος πιστεύει ότι του μιλάει ο Θεός, μπορεί να μιλήσει ή να οργισθεί ή να θρηνήσει, όμως μίλησαν, οργίσθηκαν και θρήνησαν οι προφήτες» - γράφει ο Π. Κανελλόπουλος. «Η γλώσσα τους είναι ταυτόχρονα σκληρή και τρυφερή. Την ώρα που οργίζονται οι προφήτες ή που μεταφέρουν του οργισμένου Θεού τους λόγους, συνδυάζουν τη σκληρή λέξη και σκέψη με τις πιο απαλές παρομοιώσεις... Και μεσ' στην πιο μεγάλη οργή του λέει ο Κύριος στον Ιεζεκιήλ με μίαν άφαστη τρυφερότητα και θλίψη: «και διεσάρη τα πρόβατά μου εν παντί όρει και επί παν βουνόν υψηλόν και επί προσώπων πάσης της γης διεσάρη και ουκ ην ο εκζητών ουδέ ο αποστρέφων». Ναι, η ψυχή των προφητών είναι γεμάτη θλίψη και τρυφερότητα κι όταν ακόμη ο νους τους είναι γεμάτος οργή... Μόνον ο Ισραήλ γέννησε πνεύματα σαν τον Δαυίδ, τον Ησαΐα, τον Ιερεμία, τον Ιεζεκιήλ...» (ο χριστιανισμός και η εποχή μας, 1953, σελ. 2, 3).

Να σημειώσουμε ότι υπάρχουν ερευνητές, όπως ο G.A. Cook (Ezekiel, International Critical Commentary, 1937, σελ. 229), που πιστεύουν ότι το άσμα του ξίφους αρχικά είχε μεγαλύτερη έκταση και στην Βίβλο έχουν διαφυλαχθεί μόνον τμήμα ή μερικοί στίχοι του από το αρχικό. Η άποψη μπορεί να είναι πιθανή, αλλά εμείς αναγκαστικά θα περιοριστούμε στο διαφυλαχθέν κείμενο.

Έτσι κι έτσι, θα διαπιστώσουμε πόσο σωστή είναι η κρίση του Κ. Φριλίγγου ότι «στη γλώσσα του (Ιεζεκιήλ) τη φλογερή κι ασυγκράτητη, βρίσκει την έκφρασή της η προφητική του ορμή και ξεσπά η ποιητική σκοτοδίνη του».

Και πάλι ήρθε σε μένα ο λόγος του Κυρίου λέγων·
 «Γιε ανθρώπου, προφήτεψε και πες·
 Αυτό λέγει ο Κύριος·
 ξίφος, ξίφος
 ακονίζεται και στιλβώνεται·
 ακονίζεται για σφαγή
 στιλβώνεται για να λάμψει σαν αστραπή·
 (ή θα διασκεδάσουμε
 ράβδε του γιου μου που καταφρονείς κάθε δέντρο;)·
 Παραδίνεται στον σφαγέα
 για να το κρατήσει με το χέρι·
 το ξίφος ακονίζεται και στιλβώνεται,
 για να δοθεί στο χέρι του σφαγέα.
 «Κράξε και ολόδυε, γιε ανθρώπου!
 Γιατί έπese στο λαό μου
 πάνω σ' όλους τους άρχοντες του Ισραήλ,
 που με τον λαό μου παραδόθηκαν στο ξίφος.
 Για τούτο χρύπησε τον μηρό σου,
 διότι επίκειται δίκη·
 και ποιος δύναται να περιφρονήσει την ράβδον της
 οργής μου;»·
 Λόγος Κυρίου του Θεού.
 Για τούτο προφήτεψε γιε ανθρώπου,
 και κρότησε τα χέρια
 ας κατέλθει το ξίφος για δεύτερη φορά,
 ας κατέλθει για τρίτη φορά
 το ξίφος γι' αυτούς που θα σφαγούν,
 το μέγα ξίφος των μελλόντων να σφαγούν!
 Φέρε σ' αυτούς τρόμο, έως ότου λυώσει η καρδιά τους
 και πολλοί απ' αυτούς πέσουν νεκροί σε όλες τις πύλες
 τους,
 παραδομένοι στο ξίφος,
 που κατασκευάστηκε να λάμψει ως αστραπή
 και ακονίστηκε για σφαγή!
 Στρέψε προς τα πίσω,
 προς τα δεξιά, προς τα μπρος, προς τα αριστερά,
 οπουδήποτε κατευθύνεται η αιχμή σου!
 Και εγώ επίσης θα κρατήσω τα χέρια μου
 και θα χορτάσω την οργή μου.
 Εγώ, ο Κύριος ελάλησα». (στιχ. 9 - 17)
 (Απόδοση από τη μετάφραση διορθωμένου Μασωρι-
 τικού του καθηγητή Αθ. Χαστούπη)

III. Ιεζεκιήλ: μια ποιητική μεγαλοφύα

Το διάπυρο αυτό ποίημα δεν είναι το μοναδικό που δείχνει την ποιητική μεγαλοφύα του ποιητή - προφήτη, που γίνεται όργανο του Γιαχβέ, όταν τον προστάζει: «Υιέ ανθρώπου προφήτευσε».

Πρέπει κανείς να διαβάσει και άλλα ποιητικά κομμάτια απ' το βιβλίο του προφήτη, όπως το κεφ. 16: 1 - 5 όπου αναφέρεται με θαυμάσια ποιητική γλώσσα στην εύνοια του Ιούδα από το Θεό παρά την πνευματική απιστία (ειδωλωλατρεία) του πρώτου, το κεφ. 19: 1 - 14 που

αναφέρεται ως θρήνος των ηγεμόνων του Ισραήλ, το κομμάτι για την Οολά και την Οολιβά - συμβολικά ονόματα της Σαμάρειας και της Ιερουσαλήμ - (κεφ. 23) και ιδιαίτερα τον περιφημο «θρήνο της Τύρου» (κεφ. 27: 1 - 36), για να καταλάβει με ποιον έχει να κάνει. Κι ας κάνει τον κόπο να διαβάσει και να ξαναδιαβάσει τη φοβερή περιγραφή του κινούμενου άρματος και των πετωμένων αστραποβόλων χειρουβίμ, των τεσσάρων ζώων (βόδι, άνθρωπος, λιοντάρι, αετός) και θα τον καταλάβει ένθεο ρίγος. Αυτό το ρίγος που μεταδίδουν οι μεγάλοι προφύτες, τα μεγάλα πνεύματα, οι μεγάλοι ποιητές:

Αντίκρυσσα τα οράματα του Θεού...

Είδα ένα άρμα ζεμένο με τέσσερα άλογα.

Πάνω απ' τα ζώα και το άρμα ανοίγονται μια έκταση όμοια μ' ένα φοβερό κρύσταλλο...

κι είδα και κάτι άλλο που έμοιαζε με φωτιά, κι απ' όπου βγήκε κάτι σαν χέρι...

Και μια φωνή είπε:

«Οι βασιλιάδες και οι κριτές έχουν μεσ' στις ψυχές τους, κοπριά.

Θα βγάλω απ' τα στήθια τους τις πέτρινες καρδιές τους και

θα τους δώσω μια καρδιά από σάρκα...»

Και ακόμα πρέπει να διαβάσει το όραμα της κοιλάδας των ξηρών οστών (κεφ. 37).

«Ο κύριος με απόθεσε σε μια πεδιάδα με οστά αποξηραμένα.

Με πέρασε ολόγυρ' από κοντά τους και μού 'πε

Μπορούν, γιε ανθρώπου, να ζωντανέψουν αυτά τα κόκκαλα;

Και μού 'πε: Προφήτεψε απάνω τους...

Και προφήτεψα καθώς διατάχτηκα.

Και μόλις προφήτεψα, έγιν' ένας θόρυβος σα σεισμός

Και τα κόκκαλα σύρθηκαν κοντά,

Κάθε κόκκαλο στο δικό του κόκκαλο.

Και κοίταξα κι ευθύς

Φυτρώσαν, νεύρα και σάρκες απάνω τους

Και σκεπάστηκαν με δέρμα

Πνεύμα όμως δεν ήταν μέσα τους...

Και μπήκε πνεύμα μέσα τους και ζωντανέψαν και στάθηκαν στα πόδια τους».

Είναι γνωστό, ότι η φοβερή αυτή όραση άσκησε μεγάλη επίδραση στην ιουδαίο-χριστιανική γραμματεία και τέχνη και ενέπνευσε ακόμα και τον Διονύσιο Σολωμό στους στίχους του.

Σε τι διαφέρουν αυτές οι περιγραφές, οι συμβολισμοί, οι εικόνες, τα μυστηριώδη λόγια, από την τραχεία και πύρινη «αποκαλυπτική» γλώσσα της Ιωάννειας Αποκάλυψης; Οι παραλληλισμοί και οι ομοιότητες είναι φανερές ακόμη και για τον πιο αμύητο. Για τον απαιτητικό αναγνώστη όμως η εμβάθυνση και η σύγκριση μεταξύ των δύο κειμένων θα τον οδηγήσει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Νομίζω ακόμα, πως θα μπορούσε ο ποιητής μας ορθά να θεωρηθεί ως η «γέφυρα» ανά-

μεσα στην «προφητεία» και την «αποκάλυψη».

Είναι μερικοί πως η ποίηση του Ιεζεκιήλ δε μπορεί να φθάσει το ύψος της ποίησης ενός Ησαΐα, του Ιερεμία, ενός Αμώς και του Ωσηέ. Αναμφίβολα το αρχαίο Ισραήλ έχει να επιδείξει πολλά μεγάλα ποιητικά αναστήματα. Και αναμφίβολα ο Ησαΐας π.χ. είναι ένας από τους μεγαλύτερους - αν όχι ο μεγαλύτερος - λυρικός ραψωδός του αρχαίου Ισραήλ. Η παρατήρηση μπορεί να θεωρηθεί ορθή, υπό την έννοια, ότι ο Ιεζεκιήλ υστερεί στην κομψότητα της γλώσσας έναντι των παραπάνω προφητών - ποιητών. Αλλά η ποιητική δύναμη του Ιεζεκιήλ βρίσκεται στην ζωντανή και υπέρλογο εικονοπλασία, στις αλληγορίες και παραβολές του, που αναμινύει με έντονα ηθικά διδακτικά στοιχεία μαζί με μια τραχεία και πρωτόγονη - σε πολλές περιπτώσεις - γλώσσα. Αυτά τον καθιστούν απaráμιλλο - έναν *sui generis* ποιητή - με εντελώς προσωπικό και πρωτότυπο ύφος - έναν ποιητή με γλώσσα βαπτισμένη σε «πυρ συστρεφόμενον» που ακούγεται από ένα στόμα βαθύχειλο και βαρύγλωσσο.

Ο καθένας που θα διαβάσει μερικές σελίδες από τον Ιεζεκιήλ γρήγορα θα εννοήσει ότι έχει να κάνει με μια ποιητική φυσιογνωμία απλή και σύνθετη μαζί με μια πύρινη φυσιογνωμία που ομιλεί κατά την ωραία έκφραση του καθηγητή Β. Βελλά:

«*μυριάκις, εις μυρίους τόνους και με μύριες εκφράσεις*» (Θρησκευτικές προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, 1963, τομ. 2ος, σελ. 152).

Ζηλωτής υπέρ του Θεού του, στην κυριολεξία καταφωγμένος από το ζήλο του, εκστασιαστικός οραματιστής και συμβολιστής, ο κήρυκας αυτός της καταστροφής αλλά και της παρηγοριάς της αποκαταστάσεως του λαού του, αποδίδει τα βιώματά του με οράσεις και συμβολικές πράξεις, με παροιμίες και αινίγματα και με μια ποίηση που αποκαλύπτει φραστική δύναμη, βάθος σκέψης, φαντασία και πρωτότυπη εικονοποιία. Ξέρει να εναλλάσσει τη σκληρότητα με την τρυφερότητα, την σαφήνεια και την σκοτεινότητα, να χρησιμοποιεί αισθητικές αλλά και αντιαισθητικές μαζί φράσεις και εικόνες και να φτιάχνει μια ποίηση δυνατή και περίπλοκη όσο φλογερή και πολυσύνθετη ήταν η ανεπιτήδευτη προσωπικότητά του. Είναι ο προφήτης - ποιητής της φρίκης με την απέραντη φαντασία και με την αρτιότερη και φιλολογικότερη μορφή στις παραβολές του (Κ. Φριλίγγος). Είναι ο ορμητικότερος και ο μαχητικότερος, ο ασυμβίβαστος, ο αυστηρός τόσο με τον εαυτό του όσο και τους άλλους, προφήτης - ποιητής, ίσως ο περισσότερο μεγαλοπρεπής συγγραφέας της Παλαιοδιαθηκικής φιλολογίας.

Ακόμα και πολλά απ' τα θεωρούμενα πεζά κομμάτια του βιβλίου του παύουν να είναι πεζά, αν διαβαστούν με το κατάλληλο μάτι και την κατάλληλη ψυχική προδιάθεση ή προσέγγιση του αναγνώστη.

Ό,τι άλλο θα μπορούσε να πει κανείς με περιεκτικό

αλλά και πρωτότυπο τρόπο για το μεγάλο αυτό ποιητή, το λέγει ο μεγάλος Βίκτωρ Ουγκώ με λίγα, αλλά μεστό νοήματος λόγια:

«Ο Ιεζεκιήλ είναι το άγριο θηρίο μάντης. Το πνεύμα των σπηλαίων. Οι σκέψεις που τις ταραίζει ο βρυχηθμός... Η φύση και η ανθρωπότητα συγχωνεύονται μες' στο απαλυνμένο ουρλιαχτό που αφίνει ο Ιεζεκιήλ... Μένω ανάμεσα στους βάτους λείει...»

Για τους Εβραίους η ανάγνωση του Ιεζεκιήλ ήταν κάτι το φοβερό· δεν άφηναν να τον διαβάσουν πριν κλείσουν τα τριάντα τους χρόνια. Οι ιερείς, ανήσυχoi, σφράγιζαν ως απαράβιαστο αυτό τον ποιητή...

Ο Ιεζεκιήλ έχει τη βρωμιά πάνω στα χείλη του και μέσ' στα μάτια του τον ήλιο... Αναζητείτε ανώτερη διατύπωση απ' τα λόγια του, δε θα τη βρείτε...».

Όταν διαβάζεις Ιεζεκιήλ τότε θα νοιώσεις πόσο ασήμαντη και χοϊκή, πόσο τετριμμένη είναι αυτή η ποίηση που προβάλλεται στις μέρες μας σαν ποίηση, από πεζά πνεύματα, απευθυνόμενη ίσως μόνο σε αδαείς αναγνώστες...

Αρκεί και λίγους μόνο στίχους να διαβάσεις από έναν ποιητή σαν τον Ιεζεκιήλ, για να νοιώσεις τη δύναμη της μεγάλης ποίησης!

[Ο **Δημήτρης Κ. Τσινικόπουλος** γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Συνέχισε μεταπτυχιακές σπουδές στο δημόσιο και Ποινικό Δίκαιο, στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Σπούδασε επίσης Νομικά στο Παν. του Τύμπιγκεν της Γερμανίας. Από το 1977 είναι δικηγόρος. Παράλληλα ασχολείται με το δοκίμιο, την ποίηση και τη ζωγραφική. Εκτός από τις σπουδές του στο δίκαιο, μελέτησε κοινωνιολογία, ψυχολογία, φιλοσοφία, βιβλική θεολογία, αρχαιολογία κ.ά. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται κυρίως σε θέματα δικαίου και φιλολογίας της αρχαίας Εγγύς Ανατολής.

Σπουδαιότερες εργασίες του: «Ο Δανιήλ στο λάκκο των... Κριτικών» (1982). «Η *Lex talionis* στον Κώδικα του Χαμουραμπι και στην Πεντατευχιακή νομοθεσία» κ.ά. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με θέματα βιβλικής κριτικής και σχετικά μελετήματά του δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Επιστήμη και Πίστη» και στα «Χρονικά». Έχει εκδόσει τις ποιητικές συλλογές «Φωτοτροπισμός» (1985), «Σπαράγματα» (1987) και «Σύφλογο» (1988) - το τελευταίο με το ψευδώνυμο 'Αγγελος Δημητρίου.

Συνεργασίες του σε μελέτες, δοκίμιο και ποίηση δημοσιεύτηκαν σε πολλά γνωστά περιοδικά λόγου και τέχνης. Μετέφρασε στα ελληνικά ξένους ποιητές (Γκαμπριέλα Μιστράλ, Κλάιβ Λιούις, Γιόσεφ Μπρόντσι κ.ά.).

Ποιήματά του μεταφράστηκαν στην Αγγλική και Γερμανική και ιδιαίτερα στη Γαλλική από τον Γιώργο Ζωγραφάκη και τον Γάλλο Ελληνιστή Gaston H. Aufrege. Για το δοκιμιακό και ποιητικό του έργο βραβεύτηκε σε διαγωνισμούς και το 1989 τιμήθηκε με το Α' βραβείο δοκιμίου από το Δήμο Θεσσαλονίκης κα το Α' βραβείο ποίησης του «Πολύπτυχου»].

Έκθεση της Αγγλοαμερικανικής Ερευνητικής Επιτροπής σχετικά με τα προβλήματα του Εβραϊσμού στην Ευρώπη και την Παλαιστίνη το 1946

Μετά το τέλος του β' παγκοσμίου πολέμου συνεκροτήθη η Αγγλοαμερικανική Ερευνητική Επιτροπή για να μελετήσει τα προβλήματα του Εβραϊσμού στην Ευρώπη και την Παλαιστίνη. Η έκθεση παρουσιάστηκε από την Γραμματεία Εξωτερικών Υποθέσεων της βρετανικής κυβέρνησης, κατ' εντολήν της Α.Μ. της Βασιλίσσης της Μ. Βρετανίας. Η έκθεση κυκλοφόρησε από το τυπογραφείο της Α.Μ. με τα στοιχεία: Διάφορα Νο 8 (1946).

Ειδικά για την κατάσταση των Εβραίων της Ελλάδος, αμέσως μετά τον πόλεμο, η έκθεση αναφέρει τα εξής:

Ελλάδα

Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 10.000 Εβραίοι επιζώντες από έναν προπολεμικό πληθυσμό 75.000. Από τη Θεσσαλονίκη, τη μεγαλύτερη Κοινότητα που αριθμούσε 56.000 μέλη, επέζησαν μόνο 2.000. Κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής η πλειονότητα των Εβραίων εκτοπίστηκαν, ενώ μερικοί παρέμειναν κρυπτόμενοι. Οι επιζήσαντες διασκορπίστηκαν τώρα σε όλη τη χώρα. Οι μεγαλύτερες Κοινότητες είναι τώρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Βασικά δεν υπάρχει αντισημιτισμός. Στην πραγματικότητα όλες οι εβραϊκές περιουσίες κατασχέθηκαν, εν

MISCELLANEOUS No. 8 (1946)

Report of the Anglo-American
Committee of Enquiry regarding
the problems of European
Jewry and Palestine

Lausanne, 20th April, 1946

Printed by the Secretary of State for Foreign Affairs in Parliament
by Command of His Majesty

LONDON
HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE
Price 1s. 3d. Net

Cmd. 6808

τούτοις παρ' ότι θεσπίσθηκε νομοθεσία με σκοπό την απόδοσή της, η διαδικασία θα είναι αναπόφευκτα δύσκολη και μπορεί να περιπλέξει τις σχέσεις μεταξύ των Εβραίων και του περιβάλλοντος πληθυσμού.

Υπάρχουν οξείες οικονομικές δυσκολίες. Ο μισός περίπου εβραϊκός πληθυσμός λαμβάνει βοήθημα. Η έλλειψη ισορροπίας στις μικρές Κοινότητες, όπου η πλειοψηφία των επιζώντων είναι άνδρες, επηρεάζει δυσμενώς τις προοπτικές για οικογενειακή ζωή. Ο αριθμός των πιθανών μεταναστών εκτιμάται ότι ανέρχεται στο 50% ανάλογα με τον εκτιμητή. Πολλά θα εξαρτηθούν από την πρόοδο της οικονομικής ανάκαμψης.

Προς την Διεύθυνση
της Εφημ. "ΕΣΤΗΣ"
Κολοκοτώνη 15
102, 52... 000001

17 Αυγούστου 1993

Εξοικ. Διευθυντή,

Σε απάντηση του από 11-8-1993 FAX προς τον υπευθύνου Εθνικής Αμύνης κ. Ιωάννη Σταθόπουλο, κατόπιν εντολής του, σας γνωρίζω τα ακόλουθα:
Οι βορειοανατολικές Ένοπλες Δυνάμεις είχαν αποστρατεύσει στην Ελλάδα το 1941, τμήμα αποτελούμενο από 8.000 άνδρες, από τους οποίους οι 1.500 ήταν Εβραίοι. Αφελόντες το ένοπλο αυτό τμήμα έφθαν στην Ελλάδα στις αρχές Απριλίου 1941 και οι Ισραηλινοί στρατιώτες συλλεχθέντες ως αιχμάλωτοι πολέμου στις 28 Απριλίου του 1941 και μεταφέρθηκαν στην Καλαμάτα προκειμένου να οπληθούν σε Γερμανικά στρατιωτικά κατακομμένα κωδών της Ευρώπης και κυρίως στην Πολωνία.

Κατά την διάρκεια διαφόρων αιματικών με τα Γερμανικά στρατεύματα συνιστάμενοι 13 Ισραηλινοί στρατιώτες των οποίων η μνήμη τιμάται στις 16 Αυγούστου, στο Συμμαχικό Κοιμητήριο του Καλαμακιού Αττικής, όπου και παρόντα και ο υπευθύνος Εθνικής Αμύνης κ. Ιωάννης Σταθόπουλος.

Με τιμή
Επαύλας ΙΩ. Ε. Κορναράς Σ.Ν.
Διευθυντής Στατιστικού Γραφείου
Τυπογραφείο Εθνικής Αμύνης

ΕΒΡΑΙΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Στο τεύχος (αριθμ. 123, Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1993) του Σπεριοδικού μας, δημοσιεύθηκε έγγραφο του υπουργείου Εθνικής Άμυνας σχετικά με τους Εβραίους εθελοντές που πολέμησαν στην Ελλάδα στο πλευρό των συμμάχων (με τις Βρετανικές Ένοπλες Δυνάμεις) κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το έγγραφο αυτό απευθυνόταν στο αντισημιτικό έντυπο «Στόχος», το οποίο είχε αμφισβητήσει το σχετικό γεγονός. Ο «Στόχος» σε νεότερο δημοσίευσμά του, στις 26.1.94, αναγνωρίζει ότι έκανε λάθος στον αριθμό των πεσόντων Εβραίων, ο οποίος δεν ήταν 113, αλλά 13.

Για την ιστορία δημοσιεύουμε φωτοτυπία του σχετικού εγγράφου του υπουργείου Εθνικής Άμυνας.

ΥΠΟΘΕΣΗ ΝΤΡΕΪΦΟΥΣ

Και όμως ήταν αθώος

Έναν αιώνα (και χίλιες μελέτες)
μετά την υπόθεση Ντρέϊφους
υπάρχουν ακόμα Γάλλοι
που δεν έχουν μείνει ικανοποιημένοι
από την αθώωση του Εβραίου στρατιωτικού

Στιγμιότυπο από την ακροαματική διαδικασία

Εκατό χρόνια συμπληρώνονται φέτος από την περιώνυμη «υπόθεση Ντρέϊφους» που διαίρεσε κυριολεκτικά τη Γαλλία σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα και απείλησε σοβαρά ακόμη και την ίδια την ύπαρξη της Τρίτης Δημοκρατίας. Ομολογουμένως, η επέτειος έρχεται σε μια παράξενη στιγμή για τη Γηραιά Ήπειρο, την ώρα που ο εθνικισμός και ο ρατσισμός, δύο ασθένειες διόλου αμέτοχες στην άδικη καταδίκη του Ντρέϊφους, τείνουν ξαφνικά να επανέλθουν στο προσκήνιο.

Η υπόθεση ξέσπασε το 1894, όταν ο (εβραϊκής καταγωγής) αξιωματικός του γαλλικού στρατού **Άλφρεντ Ντρέϊφους** κατηγορήθηκε ότι πουλούσε στρατιωτικά μυστικά στους Γερμανούς. Ο Ντρέϊφους δικάστηκε, κρίθηκε ένοχος και καταδικάστηκε σε ισόβια δεσμά στο περιβόητο «Νησί του Διαβόλου». Εν τούτοις, για τους νηφάλιους παρατηρητές ήταν σαφές, ότι και τα αποδεικτικά στοιχεία ήταν ανεπαρκή και η διαδικασία που τηρήθηκε δεν ήταν η νόμιμη. Έτσι η οικογένεια του Ντρέϊφους περιστοιχιζόμενη από μια ομάδα διανοουμένων και πολιτικών άρχισε μια δημόσια εκστρατεία πιέζοντας για την επανάληψη της δίκης.

Η «υπόθεση Ντρέϊφους» κράτησε 12 ολόκληρα χρόνια και εξελίχθηκε σε μείζονα πολιτική κρίση. Η οξύτατη αντιπαράθεση ανάμεσα σε «dreyfusards» και «antidreyfusards» θεωρείται ότι αντανakλούσε τα βαθύτερα σχίσματα και τις εντάσεις της γαλλικής κοινωνίας της εποχής. Από το ένα μέρος βρίσκονταν καθολικοί, αντισιμιτίες, εθνικιστές και εν γένει συντηρητικοί, που θεωρούσαν ότι η όλη υπόθεση ήταν μια «απόπειρα των εχθρών του Έθνους να πλήξουν την αξιοπιστία του στρατού και να αποδυναμώσουν τη Γαλλία». Από το άλλο μέρος βρίσκονταν αριστεροί διανοούμενοι,

Εβραίοι και ριζοσπάστες που «ήθελαν τον εκδημοκρατισμό του στρατού και τη θέση του υπό την εξουσία του κοινοβουλίου».

Ο Ντρέϊφους αθώωθηκε οριστικά το 1906, προήχθη σε συνταγματάρχη και έλαβε το παράσημο της «Λεγεώνας της Τιμής». Εν τούτοις, η «υπόθεση Ντρέϊφους» δεν ήταν απλώς η υπόθεση μιας δικαστικής πλάνης. Μέσα από διαδοχικούς σπασμούς (ανάμεσα τους το περίφημο «Κατηγορώ» του μυθιστοριογράφου **Εμίλ Ζολά**, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «L' Aurore» του Κλεμαν-σώ) η Γαλλία άλλαξε και η Τρίτη Δημοκρατία μπήκε σε νέα φάση, που έφερε τον επίσημο χωρισμό κράτους και εκκλησίας, που πραγματοποιήθηκε το 1905. Ταυτόχρονα, η ένταση της κρίσης ήταν τόσο μεγάλη και η πόλωση έλαβε τέτοια οξύτητα (με μείζονες προσωπικότητες της εποχής όπως ο Ζολά, ο Προυστ, ο Μπαρές, ο Ντεγκά ή ο Ντιρκέμ να παίρνουν θέση στο ένα ή το άλλο στρατόπεδο), που η «υπόθεση Ντρέϊφους» «αποτυπώθηκε», όπως λέγεται συχνά, «βαθιά στη γαλλική συνείδηση».

Είναι η αντοχή της τραυματικής αυτής μνήμης που δοκιμάζεται σήμερα, έναν αιώνα αργότερα. Όπως επισημαίνει ο παρισινός «Monde», η «υπόθεση Ντρέϊφους», μαζί με την κυβέρνηση του Βισί και τον πόλεμο της Αλγερίας, έχει τη θέση της στο υποσυνείδητο της σύγχρονης Γαλλίας. Μάλιστα, η σχετική βιβλιογραφία ανέρχεται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του αρθρογράφου της ίδιας εφημερίδας στα χίλια περίπου έργα. Αξιοσημείωτο είναι, ότι εκτός από τις αναπόφευκτες επανεκδόσεις, η πρόσφατη γαλλική εκδοτική επικαιρότητα περιλαμβάνει και καινούριες μελέτες.

Με τόσο εκτεταμένη βιβλιογραφία, πάντως, εύλογα διερωτάται κανείς τι καινούργιο θα μπορούσε να προστεθεί στην υπάρχουσα γνώση για την «υπόθεση Ντρέϊ-

φους» και ποιος συντηρεί το ενδιαφέρον που την περιβάλλει.

Ο «Monde» προτείνει μια παράξενη απάντηση: «Στην πραγματικότητα, η συζήτηση και το μυστήριο γύρω από την υπόθεση οφείλεται σε αυτούς, τους οποίους η αθώωση του Ντρέιφους έχει αφήσει περισσότερο ή λιγότερο ανικανοποίητους». Εν τούτοις, η εξαντλητική ιστορική έρευνα της υπόθεσης (και δη από όλες σχεδόν τις οπτικές γωνίες) δεν αφήνει αμφιβολίες ότι ο Ντρέιφους ήταν αθώος.

Οι Γάλλοι καλό θα ήταν να μελετήσουν κάποιες άλλες πλευρές που ενδεχομένως είχε η «υπόθεση Ντρέιφους» και πιο συγκεκριμένα, «ποια ήταν η σχέση ανέμεσα στον γαλλικό αντισημισμό και το μεταγενέστερο Ολοκαύτωμα των Εβραίων κατά τον β' παγκόσμιο πόλεμο». «Αραγε — διερωτάται ο «Monde» — η κρίση που έφερε η "υπόθεση Ντρέιφους" προετοίμασε το έδαφος για τη θετική αντίδραση της κοινής

γνώμης απέναντι στην κυβέρνηση του Βισί; Είναι βέβαιο ότι ο αντισημιτισμός υπήρξε μια από τις κινητήριες δυνάμεις πίσω της».

Εν τούτοις, τέτοιου τύπου προβληματισμοί δεν κρατούν πολύ. Οι Γάλλοι προτιμούν να υπογραμμίζουν αυτά που τους απομακρύνουν και όχι αυτά που τους ενώνουν με την «υπόθεση Ντρέιφους». «Παραδόξως, επιχειρώντας σήμερα την αναψηλάφηση της υπόθεσης Ντρέιφους — σημειώνει ο «Monde» — επιστρέφει κανείς σε μια πολιτική ατμόσφαιρα μάλλον ανεπικαιρη, όταν η Γερμανία ήταν για τους Γάλλους μια δύναμη επεκτατική, που την μισούσαν, την φοβούνταν και μυστικά ίσως την φθονούσαν».

Εκατό χρόνια μετά την «υπόθεση Ντρέιφους», οι Γάλλοι έχουν την παρηγοριά ότι ο άξονας Παρισιού - Βόννης μπορεί να τρίζει, αλλά τουλάχιστον κρατά ακόμη.

[Από «Το Βήμα», 30.1.1994]

Η διαχωριστική γραμμή

Για τους αντιπάλους του ο Ντρέιφους ήταν η ενσάρκωση του προδοτή. Αλλά και οι υποστηρικτές του ήταν αρκετά σκληροί μαζί του. Για παράδειγμα, δεν του συγχώρησαν το γεγονός

ότι αρνήθηκε τη χάρη του Προέδρου της Δημοκρατίας την επόμενη της δίκης της Ρεν. Ο Ντρέιφους δεν ήταν άγιος. Ήταν ένας αξιωματικός σαν όλους τους άλλους. Έβαζε τη Γαλλία, την πατρίδα του, πάνω από όλα. Σεβόταν και αγαπούσε τον γαλλικό στρατό, τον στρατό που ήταν υπερήφανος να υπηρετεί. Και όταν ήρθε η ώρα, υπερασπίστηκε την τιμή του, την τιμή ενός Γάλλου αξιωματικού. Οι λέξεις «τιμή», «πατρίδα», «Γαλλία» επανέρχονται διαρκώς στα γράμματα που στέλνει στη γυναίκα του Λουκία από το Νησί του Διαβόλου.

Ωστόσο, ο λοχαγός Ντρέιφους ανήκει και σε μια άλλη παράδοση, μια οικογενειακή παράδοση που έχει τις ρίζες της στην εβραϊκή παράδοση και σε ένα δημοκρατικό εκπαιδευτικό σύστημα, έτσι όπως αυτό διαμορφώθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση. Ο Ντρέιφους πίστευε

στην αλήθεια, στη δικαιοσύνη και στον κοινό τους στόχο. Αν δεν πίστευε τόσο πολύ σε αυτές τις αρχές, δεν θα είχε αντέξει το κάτεργο όπου τον είχαν στείλει και θα είχε αφήσει εκεί την τελευταία του πνοή. Επειδή όμως

συγκέντρωνε πάνω του τόσο διαφορετικές παραδόσεις, φαινόταν ότι δεν συμμετείχε στο δράμα του, ότι ήταν απών.

Πάνω στον Ντρέιφους ξέσπασε με ορμή το αντισημιτικό κύμα που είχε αρχίσει να δημιουργείται στη Γαλλία μετά το 1880. Ο Ντρέιφους όμως δεν ήταν Εβραίος με την έννοια που δίνουμε στη λέξη σήμερα - πενήντα χρόνια μετά το Ολοκαύτωμα. Ανήκε στην πλούσια αστική τάξη με τη δημοκρατική παράδοση και ο Ντρέιφους δεν πίστευε με φανατισμό στην εβραϊκή θρησκεία. Ήταν Εβραίος, όπως οι άλλοι ήταν καθολικοί ή προτεστάντες.

[Απόσπασμα από άρθρο του Jean-Denis Bredin, στη **Monde**, από «Το Βήμα», 30.1.1994. - Άλλα άρθρα για την υπόθεση Ντρέιφους έχουν δημοσιευθεί στο τεύχος 25 του περιοδικού **Χρονικά**]

Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΤΑΖΑΡΤΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗ ΔΟΥΚΑ

Η οικογένεια Ταζάρτες (Λεβή Ταζάρτες, σύζυγος Λουκία και δύο παιδιά, Ισιδωρος και Αρνάλντο) ζούσε στη Θεσσαλονίκη. Όταν μπήκαν στην Ελλάδα οι Ιταλοί το 1943, ο κ. Λεβή Ταζάρτες διασώθηκε τον κίνδυνο και συζήτησε το θέμα με τον πρόσωπα αποθανόντα κορυφαίο λογοτέχνη της Θεσσαλονίκης Νίκο - Γαβριήλ Πεντζίκη, ο οποίος του συνέστησε να αποταθεί στον λογοτέχνη Στρατή Δούκα.

Ο Στρατής Δούκας ζούσε τότε στην

Αθήνα με τη σύντροφό του και μετέπειτα γυναίκα του Δήμητρα Δούκα και τα δύο παιδιά της, από πρώτο γάμο, Άγγελο και Κώστα Διακάκη. Στην τριπλοκατοικία της οδού Ορμηνίου 3 (πίσω από το Χίλτον) το Πάσχα του 1943 ήρθαν στην Αθήνα και έμειναν στο σπίτι του Δούκα ο Ισιδωρος και ο Αρνάλντο Ταζάρτες και αργότερα, τον Αύγουστο του '43, οπότε ανέλαβαν οι Γερμανοί ως αρχές κατοχής, και οι γονείς τους. Ένα μήνα μετά ο Ισιδωρος έφυγε για τη Μέση Ανατολή και έτσι στο υπόγειο της κατοικίας Δούκα

έμειναν τα τρία μέλη της οικογένειας Ταζάρτες.

Αναγκάστηκαν να φύγουν για κάποιο λόγο (πιθανώς κάποιος τους πρόδωσε) και ο Δούκας φρόντισε να βρουν άλλη στέγη. Εν τω μεταξύ είχαν προμηθευτεί πλαστές ταυτότητες και ο Αρνάλντο είχε το όνομα του Άγγελου Διακάκη. Από την οικογένεια Δούκα σήμερα επιζεί ο Κώστας Διακάκης, ο οποίος και περιποιήθηκε τον Στρατή Δούκα στα τελευταία χρόνια της ζωής του.

Επιστολή Πεντζίκη προς Δούκα

Στο περιοδικό «**Ευθύνη**» (Ιανουάριος 1994) δημοσιεύθηκε η παρακάτω επιστολή του Πεντζίκη προς Δούκα:

«Θεσσαλονίκη, 6 Σεπτεμβρίου 1943

Αγαπητέ μου Στρατή,

Απαντώ στην επιστολή σου. Χάρηκα την ειδήση του γάμου σου. Δεχθείτε απ' όλους εδώ τις θερμότερες ευχές.

Δεν κάθισα το ίδιο βράδυ, την Τετάρτη, να σου απαντήσω περιμένοντας την Κυριακή, που πήγαμε εκδρομή, για να συμπεριλάβω τις εντυπώσεις μου. Δεν υπήρχε τίποτα το ενδιαφέρον ή μάλλον τελευταία όσα μου συμβαίνουν ή κάνω μου είναι αδιάφορα, ώστε να τα θυμάμαι ξεχωριστά. Πρόσωπα, πράγματα, όλα λασπιάζουν μέσα μου και χρησιμεύουν μόνο ως αφετηρία στη σκέψη μου, όταν σκέ-

φτομαι πώς ήμουν χτες, ανάμεσα στους άλλους, μου δημιουργείται το αίσθημα μιας απύσης παρουσίας. Μ' όλες τις υλικές εκδηλώσεις μας, τη γνώση των πραγμάτων και τα αισθήματά μας, ολοφάνερος - δίχως καμιά προσποίηση μπροστά στους άλλους - ξεκινώντας από την ανάγκη να χαρακτηρίσω τη διαφορετική αντίληψη του ίδιου αισθητού κόσμου την ίδια ώρα, πρέπει να μεταχειριστώ την έκφραση ότι υπήρχα σ' έναν άλλον κόσμο. Ευρισκόμενος παντού παρών, συμμετέχων σε όλες τις διαφορές εκδηλώσεις της ζωής, αντιλαμβάνομαι ότι υπάρχω σ' έναν άλλο κόσμο. Στις συζητήσεις δεν φανατίζομαι και καταλαβαίνω του καθενός την δικαία άποψη, αρκεί μόνο να μη μου πειράζουν την ακεραιότητα των εννοιών. Τότε βάζω τις φωνές σαν πληγωμένο σκυλί ή παιδί. Έτσι εξηγείται το τελευταίο μου τσάκωμα με τη σύντροφιά μας, όταν επιχείρησα να τους εξηγήσω την... κοσμοθεωρία μου για να τους πάρω κοντά μου, να 'ναι αληθινά χαρούμενοι. Όμως, όπως μου είπαν όλοι, τώρα καταλαβαίνουν τα κείμενά μου καλύτερα.

Έγραψα και το 14ο ποίημά της σειράς «Φωτογραφίες». Το καθένα είναι αρκετά μεγάλο, όχι όπως τα δύο πρώτα που σου έστειλα, αλλά με καθαρότερο ρυθμό και στιχουργία. Ο κάθε στίχος έχει μια σταθερή τομή στη μέση. Θα εξακολουθήσω να σου περιγράφω τις ιδέες και τις προθέσεις μου. Μελετώ επίσης να συντάξω ένα ποίημα για τους αγγέλους.

Χαιρέτισέ μου την κυρία Δήμητρα, το γιό σου Κωστάκη και όλους της παρέας. Ιδιαίτερως τα δύο παιδιά και τους γονείς των*. Σ' έχω επιθυμήσει πολύ και δεν βλέπω την ώρα ν' ανταμώσουμε να τα πούμε.

Με αγάπη

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης

* Πρόκειται για την οικογένεια των Εβραίων που φιλοξένησε ο Δούκας στην κατοχή, ύστερα από παράκληση του Πεντζίκη.

Γράμματα στα «Χρονικά»

• Οι Εβραίοι της Σμύρνης

✓ Ο κ. **Δημ. Γιαννακόπουλος** - Αγ. Παρασκευή - αναφερόμενος στα στοιχεία που δημοσιεύθηκαν στο φύλλο 127 του περιοδικού μας για την Ισραηλιτική Κοινότητα Σμύρνης, αναφέρει:

«Πρέπει να γνωρίζετε άλλωστε, ότι οι Ελληνομικρασιάτες έχουν και αυτοί ισραηλιτικό αίμα, καθώς εκατοντάδες χιλιάδες Ιουδαίοι ασπασθήκαν διά της βίας ή διά της θελήσεώς τους (βλ. Απόστολο Παύλο Ταρσού Κιλικίας) τον χριστιανισμό και ανεμείχθησαν με τους Έλληνες της Μικρασίας κατά τα πρωτοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια».

• Οι Εβραίοι των Παξών

✓ Σε συνέχεια δημοσίευσματός στο φύλλο 127 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1993) του περιοδικού μας για τους Εβραίους των Παξών, ο κ. **Ααρών Σολ. Ασέρ** - Ν. Σμύρνη - διευκρινίζει:

«Ο **Μωυσής Μεναχέμ**

Ασέρ ήταν πρώτος εξάδελφός μου και σκοτώθηκε στην Μ. Ασία το 1922. Ήταν γιος μιας πολυμελούς οικογένειας του Μεναχέμ Μιχαήλ Ασέρ, από την οποία δυστυχώς δεν σώθηκε κανείς. Ο θείος ήταν υπασματέμπορος και κατά καιρούς άνοιγε μαγαζί και στους Παξούς, ήταν δε - όπως έραθα - πολύ αγαπητός από τον μικρό πληθυσμό των Παξών».

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Συνμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται δωρεάν

Βιβλία

✓ **Dominique Bona: *Romain Gary*** (Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1993).

Η ζωή του Ρωμαίν Γκαρύ Ητίποτα δεν έχει να ζηλέψει από ένα συναρπαστικό μυθιστόρημα. Ποια εξήγηση θα μπορούσε να δοθεί στο φαινόμενο Γκαρύ; Δημιουργήθηκε από μια τεράστια ανάγκη αλλαγής ταυτότητας χάρη στα πρώιμα τραύματα του πολέμου, της εξορίας, της δυστυχίας, του αντισημιτισμού; Περιείχαν τα όνειρα της μητέρας του γι' αυτόν - που έγιναν και δικά του - τέτοια ασταίρευτη κινητήρια δύναμη; Όποια κι αν είναι η εξήγηση, ο μικρός μετανάστης Ρωμαίν Κατσέφ, σαν ακούραστος δρομέας, διένυσε τεράστιες αποστάσεις για να γίνει ο Ρωμαίν Γκαρύ. Και συνέχισε ξεπερνώντας τον.

Η Ντομινίκ Μπονά, με ένα πρώτης τάξεως υλικό στα χέρια της, όπως είναι ο βίος και η πολιτεία του Ρωμαίν Γκαρύ, συνέγραψε μια εξαιρετικά διεισδυτική βιογραφία.

✓ **Ελένης Κουρμαντζή: *Γιώσεφ Ελιγιά, Πρωτοπόρος διανοούμενος των Ιωαννίνων στη δεκαετία του '20*** (Έκδοση του Δήμου Ιωαννίνων) και *Γιώσεφ Ελιγιά, Σαμπεθαί Καμπιλή - Ιδεολογικά προβλήματα στην προπολεμική Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων* (Έκδοση Φιλοσοφικής

Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων).

Η έρευνα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει πολλές δυσκολίες ως προς τις πηγές της και γι' αυτό, όπως ορθά παρατηρεί η κα Κουρμαντζή, «η έλλειψη δημοσιευμάτων ή εσωτερικών πηγών της ίδιας της Κοινότητας (λόγω της ολικής καταστροφής κάθε είδους αρχείου της), αναπληρώνεται από δημοσιεύματα Γιαννιωτών συγγραφέων της εποχής ή μεταγενέστερα».

Η συγγραφέας στις μελέτες της αυτές προσπάθησε να αναστήσει με τη βοήθεια όσων στοιχείων διέθετε, δύο συμβολικά με προεκτάσεις στο κοινοτικό πλαίσιο προσωπά της Ι.Κ. Ιωαννίνων: του Ελιγιά και του Καμπιλή.

Όπως η ίδια γράφει: «Η απομάκρυνση ενός συμβολικού προσώπου από τα Γιάννενα, του Γιώσεφ Ελιγιά, συμβολίζει ταυτόχρονα την απόρριψη ενός ιδεολογικού πνευματικού ανοίγματος από την ισραηλιτική κοινότητα προς τον "έξω κόσμο". Η ολοκληρωτική επικράτηση ενός άλλου, επίσης συμβολικού προσώπου στην εξουσία, του Σαμπεθαί Καμπιλή, σημαίνει την αδιατάρακτη συνέχιση μιας παραδοσιακά απόλυτης τάξης».

✓ **Γιοτβάβ Γιακοέλ: *Απομνημονεύματα 1941 - 1943*** (Ίδρυμα Ετς Αχάιμ, Εκδόσεις Παρατηρητής).

Κανένας συγγραφέας, όσο μεγάλος κι αν είναι, και κανένα κείμενο, όσο δυνατό κι αν είναι, δεν μπορεί να αποδώσει γεγονότα που συνέβησαν και να περιγράψει καταστάσεις που δημιουργήθηκαν όσο εκείνος που τα έζησε. Ο διακεκριμένος ομόθηρος δικηγόρος από τη Θεσσαλονίκη Γιοτβάβ Γιακοέλ υπήρξε από τα θύματα του προμελετημένου ναζιστικού σχεδίου για την εξό-

ντωση των Εβραίων. Τα απομνημονεύματά του, που αναφέρονται στην κρίσιμη περίοδο Απριλίου 1941 - Φεβρουαρίου 1943 κατά την οποία ο ίδιος έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο, αποδίδουν κατά τρόπο ανάγλυφο και παραστατικό το δράμα που έζησε ο Εβραίος της Θεσσαλονίκης.

Τα απομνημονεύματα του Γιοτβάβ Γιακοέλ - μαζί με εκείνα των Μαρσέλ Νατζαρή και Μάρκου Ναχόν - διασώζουν και μεταφέρουν στις επόμενες γενιές τεκμηριωμένη την ιστορική μνήμη. Η έκδοση έγινε με εισαγωγή - επιμέλεια της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου.

✓ **Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου:**

Το Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων. (Εκδόσεις Παρατηρητής, 1993).

Όπως γράφει το «Αντί» (21.1.1994): «ΡΙγος διαπερνά την ανάγνωση του βιβλίου της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου «Το Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων», ένα ρίγος που σχετίζεται με το συνταρακτικό θέμα, επικυρώνεται από τις μαρτυρίες των θεατών - θυμάτων που επέζησαν της φυλετικής εξόντωσης που σφράγισε με τη βαρβαρότητά της τον 20ό αιώνα και κάνει σαφέστερο (πώς να γράψω τη λέξη «κατανοητό»;) τον τρόπο και τις περιστάσεις μέσα στις οποίες πραγματοποιήθηκε η ναζιστική γενοκτονία.

Ένα βιβλίο γραμμένο με φανερό τον ερευνητικό του μόχθο, που όμως δεν υπολείπεται σε συγκίνηση. Μια συμβολή στην κατανόηση της προσωπικής ιστορίας με τη χρήση μαρτυριών γραπτών, δημοσιευμένων αλλά και ανέκδοτων, που συμβάλλουν στη διεύρυνση των ιστορικών πηγών αλλά και στην ιστορία των συνειδήσεων και νοστροπιών».

✓ **Ευαγγελίας Παπαχρήστου - Πάνου:**

Η νύχτα στον Δαβίδ (Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα - Ιωάννινα, 1992).

Το κύριο ζήτημα του βιβλίου είναι η σπουδή, υπό το πρίσμα μιας ποιήτριας που θεολογεί, των 12 εκ των 150 (+1) ψαλμών, οι οποίοι αποδίδονται στον Δαβίδ και ιδιαιτέρως των στίχων τους, στους οποίους μνημονεύεται η νύχτα. Η νύχτα, ως προπομπός της ημέρας και οιονεί μητέρα του φωτός, περιβάλλει στοργικά, όπως άλλωστε περιβάλλει και θα περιβάλλει όλα τα σκεπτόμενα πλάσματα, δυνατό και αδύναμα, κι ακόμη όλους τους προς στιγμήν «πεπτωκότας», όπως ο αρχαίος προφητάναξ Δαβίδ. Και ως σκεπτόμενος άνθρωπος η ποιήτρια, συγκινείται από την παρουσία της και την δυναμογόνο υφή της, πολύ δε περισσότερο εφ' όσον προσπαθεί να συλλάβει τις ποικίλες εκφάνσεις της, όπως παγιώθηκαν στην ζείδωρο Παλαιοδιαθηκική λογοτεχνία, μάλιστα δε σε μια από τις ποιητικότερες περιοχές της και δη στα ψαλμικά κείμενα. Τιοιούτοτρόπως, οι προσεγγίσεις και οι μύχιες σκέψεις της Πάνου καθίστανται πραγματικοί αρωγοί προς την κατεύθυνση της βιώσεως από τον σύγχρονο αναγνώστη, αυτών των διαιώνων ποιητικών σαφείρων. Γι' αυτό και οι ψαλμοί α', στ', ιβ' ιε', ιστ', ιη', κα', λα', νδ', ργ', ρδ' και ρλη', στους οποίους η λέξη «νύχτα» αναφέρεται τουλάχιστον άπαξ και οι οποίοι αναλύονται με τρόπο ενδιαφέροντα από την ποιήτρια, ζωντανεύουν τρόπον τινά στα μάτια μας και η πεμπτοσύνη τους υλοποιείται, συγκινώντας μας με την ηδυνόνηρο και παναυγή ενδότερη άλω τους.

Σέργος Εμμ. Μαραβέλιας (Απόσπασμα από εκτενή κριτική παρουσίαση στις «Κοινωνικές Τόρες», Ιανουάριος 1994)

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 130

MARCH - APRIL 1994

✓ The former Greek Orthodox Metropolitan Bishop of the United Kingdom, Methodios Fougias, has recently published a book entitled *The Greek Background to Christianity*. We reprint from the book the chapter entitled "Hellenism and Judaism", which notes that "the philosophy of Judaism has its starting-point in the Jewish Diaspora of the Hellenistic period. The most important figure among the Jewish intellectuals was Philo of Alexandria (c. 25 BC - c. 40 AD), who in a series of works - primarily commentaries on Biblical questions - undertook the task of aligning Jewish teaching with Platonic and Stoic philosophy".

✓ We publish the conclusions of the conference on "Peace and Religious Toleration" held in Constantinople on the initiative of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople in association with the Appeal of Conscience Foundation, including the principal views advanced by the representatives of the Hebrew, Christian and Islamic religions.

✓ A study by Stelios Kopsacheilis, founder of the Music Museum of Macedonia, examines references to *Jews in Greek folksong*.

✓ An article by Victor Magiar, founder member of the Martin Buber - Jews for Peace group, entitled "Is Antizionism Antisemitism?", looks into the relationship between these two anti-Jewish attitudes in our time.

✓ A study by Professor Argyris Petronotis discusses architecture - and in particular the

architecture of Thessaloniki - since the 16th century.

✓ A revealing article by Gerassimos Apostolatos proves - with concrete evidence - that as far back as 1917 the Greek Prime Minister of the day, *Eleftherios Venizelos*, was the first world statesman to support the creation of a free Jewish state in Palestine.

✓ Christos Malevitsis sums up his thoughts and beliefs about the *Song of Songs*, which he sees as a sensual love poem. This is followed by a poem by Zafiris Stallios on the *Prague Ghetto*.

✓ The writer Dimitris Tsikinopoulos has contributed an approach to the *poetry of Ezekiel*, whom he believes to have been a poetic genius.

✓ We publish details of the *post-War condition* of the Jews in Greece taken from a British Government report on the problems of the Jews in Europe and Palestine in the period after the Second World War.

✓ We take the occasion of the centenary of the notorious Dreyfus case, which split France into two opposing camps, to publish an account of the case together with details of the current French attitude towards the Jews.

✓ This issue closes with the story of how the Jewish *Tazartes family* managed to survive the Occupation, and with the bibliography of recent *publications* on Jewish issues. ■

